

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÝ FAKULTA

KATEDRA PEDAGOGIKY

Diplomová práce

Pojetí Etické výchovy v praxi českých učitelů

Apprehension of Ethics in the practice of Czech teachers

Bc. Jitka Syslová

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala vedoucí mé diplomové práce PhDr. Jitce Lorenzové, Ph.D. za milý a chápající přístup, který mi byl oporou při zpracování textu.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. května 2014

Podpis:

KLÍČOVÁ SLOVA (ČESKY)

Etika, výuka, etická výchova, výchova, učitel, škola

KLÍČOVÁ SLOVA (ANGLICKY)

Ethics, Teaching, Ethic education, Upbringing, Teacher, School

ABSTRAKT

V úvodu diplomové práce *Pojetí etické výchovy v praxi českých učitelů* pracuji s pojmem kompetence jako s cílem vzdělávání v novém tisíciletí. Následně zasazuji etickou výchovu do evropského kontextu, soustředím se na to, jak je výuka realizována v konkrétních zemích. Ve třetí kapitole popisuji existující koncepty autorů T. Lickony, M. Berkowitz a R.R. Olivara. Následující kapitola se věnuje etické výchově v České republice, především tomu, jak je institucionálně zaštiťována. Čtvrtá kapitola zkoumá osobnost učitele etické výchovy, analyzuje nabídku dalšího vzdělávání v etické výchově i možnosti výběru mezi konkrétními výukovými materiály. Jednotlivé texty se profilují odlišnými eticko-filosofickými východisky. Závěrečnou část diplomové práce tvoří kvalitativní výzkum, jenž cestou fenomenologického zkoumání přibližuje pojetí výuky konkrétních pedagogů. Analyzuje, jak se osobní přesvědčení učitele promítá do vzdělávacího procesu a v konečném důsledku ovlivňuje postoje a hodnoty žáka.

ABSTRACT

Titled ‘*Apprehension of Ethics in the practice of Czech teachers*’, my Master’s Thesis opens with elaborating on the term ‘competence’ as the objective of education in the 21st century. Putting the ethic education in the European context, I then investigate the practical teaching cases in particular countries. The existing concepts of T. Lickona, M. Berkowitz and R.R. Olivar are described in the third chapter. After that the ethic education in the Czech Republic comes in to the focus; with a special attention being given to its institutional framework. The chapter number four analyses a teacher of the ethic education; it explores further options for ethic education in offer; and the selection of various teaching materials that differ among each other in their ethical and philosophical approaches and learnings. Using the phenomenological method, the last part of the Thesis presents a qualitative research on the various approaches taken by the teachers of ethic education. It particularly focuses on how the teacher’s personal value system is projected in the education process and thus affects opinions and values of her students.

„Hodnotám nemůžeme učit. Hodnoty musíme žít.“

Viktor Emil Frankl

OBSAH

1. úvod	10
2. Kompetence- cíle vzdělávání nového tisíciletí.....	12
2.1. Kompetence a jejich hodnotová složka.....	12
2.2. K jakým kompetencím směřuje etická výchova?.....	13
2.3. Etická a náboženská výchova – dvě různé cesty k osvojení stejných kompetencí	13
3. Etická výchova v zahraničí.....	16
3.1. Německo	16
3.2. Francie.....	19
3.3. Anglie.....	19
3.4. Rakousko.....	21
3.5. Slovensko	22
4. Koncepce etické výchovy v rámci jejího sekulárního pojetí.....	23
4.1. Koncept Roberta Roche Olivara	23
4.1.1. Výchovný cíl etické výchovy	24
4.1.2. Výchovný program etické výchovy.....	24
4.1.3. Výchovný styl etické výchovy.....	25
4.1.4. Výchovné metody etické výchovy.....	25
4.2. Výchova k respektu a odpovědnosti v pojetí Thomase Lickony	26
4.3. Modifikovaný model výchovy dle M. Berkowitze	30
5. Etická výchova v České republice.....	32
5.1. Etická výchova při Etickém fóru ČR	32
5.1.1. Etické fórum	33
5.1.2. Etická výchova o.p. s.	34
6. Etická výchova stojící „mimo“ Etické fórum.....	40
6.1.1. Jabok – vyšší odborná škola sociálně pedagogická a Jihočeská univerzita České Budějovice	40
6.1.2. Filosofie pro děti	40

6.1.3.	Rubicon.....	42
6.1.4.	Portál www.vychova.eu	43
7.	Učitel Etické výchovy	44
7.1.	Osobnost učitele etické výchovy.....	44
7.2.	Příprava na výuku etické výchovy.....	46
7.2.1.	Kurzy Etického fóra.....	46
7.2.2.	Kurz etické výchovy – výchovy k prosociálnosti.....	46
7.2.3.	Etická výchova ve volnočasových aktivitách	47
7.2.4.	Aplikace EtV v pedagogické praxi	47
7.2.5.	Etická výchova na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové.....	48
7.2.6.	Kabinet etické výchovy při Katedře pedagogiky a psychologie PdF UHK	48
7.2.7.	Etická výchova na katedře pedagogiky Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.....	49
7.2.8.	JABOK – vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická	51
8.	Učebnice etické výchovy.....	53
8.1.	Etická výchova metodické materiály I-III.....	53
8.2.	Etická výchova- pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií, Etická výchova - příručka pro učitele pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií od nakladatelství Fraus	53
8.3.	Pilotní verze materiálů pro Etickou výchovu.....	56
8.4.	Etika pro 5. a 6. Ročník ZŠ nakladatelství Muta Bene	63
8.5.	Etická výchova pro 2. stupeň základních škol nakladatelství Edika.....	65
9.	Výzkum	69
9.1.	Teoretický kontext předmětu výzkumu	69
9.2.	Metodologické poznámky	70
9.3.	Výzkumná zjištění a rozbor	71
9.3.1.	K motivům učit etickou výchovu.....	71
9.3.2.	K žákovi etické výchovy.....	73

9.3.3.	K výuce etické výchovy.....	73
9.3.4.	Ke vzdělání a volbě materiálů učitele.....	74
9.3.5.	K učitelově reflexi vlastního osobního přesvědčení.....	75
10.	ZÁVĚR.....	81
11.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	83

SEZNAM ZKRATEK

ASET – Adoptujte školu pro etickou výchovu (Adopt a School for Ethics in our children and Thrust in our society)

DVO – Doplnující vzdělávací obor

EF ČR – Etické fórum České republiky

EtV – Etická výchova

ESF – Evropský strukturální fond

EU – Evropská unie

KEV – Kabinet etické výchovy

MPSV ČR – Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky

MŠMT ČR - Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky

NIDV – Národní institut dalšího vzdělávání

RVP ZV – Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

RVP G – Rámcový vzdělávací program pro gymnázia

SPIEV – Skupina pro implementaci etické výchovy

ŠVP – Školní vzdělávací program

UHK – Univerzita Hradec Králové

VOŠ – Vyšší odborná škola

1. ÚVOD

Navázání na téma bakalářské práce může mít opodstatnění pouze v případě, že autor diplomové práce očekává, že v předmětu zkoumání nastal nějaký vývoj, nebo že je možné poznatky prohloubit a dát tématu určitou nadstavbu. Při rozvažování, zda tyto podmínky nastaly, jsem si odpověděla kladně. Jako cíl teoretické části textu jsem si vytyčila analýzu kategorií, které jako proměnné určují konečnou podobu výuky. V empirické části ověřuji kauzální spojení mezi osobním přesvědčením učitele a konečnou podobou výuky Etické výchovy.

Ve své práci bakalářské (2011) jsem srovnávala aktuální sociologický výzkum hodnot mladé generace s hodnotovými východisky, na nichž bylo vystavěno pojetí doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova. V závěru práce jsem shledala některé aspekty spornými. Konstatovala jsem, že nelze automaticky očekávat, že se mladá generace ztotožní se všemi předkládanými hodnotami. Došla jsem k názoru, že cílem je vštípení předem definovaných hodnot mladé generaci, které se v běhu doby ze společnosti částečně vytratily. Iniciátoři implementace tvrdí, že je potřeba se k těmto hodnotám, především prosociálnosti, navrátit.

V roce 2011 existovaly jako jediná vodítka přibližující podobu výuky Etické výchovy překlady slovenských metodik. Ty byly nejprve pod záštitu MŠMT prezentovány, po vlně kritiky staženy s příslibem, že sporné pasáže budou aktualizovány. S těmito otázkami jsem tehdy končila svou bakalářskou práci. Dnes pro mne představují výzvu zkoumat, jaký byl vývoj a dnešní skutečnost.

Ve své diplomové práci teoreticko-empirického charakteru se snažím postupovat od obecnějšího zahraničního kontextu po konkrétní podoby etické výchovy v České republice. V první kapitole přibližuji pojem kompetence se zřetelem na její hodnotovou a postojovou složku. Po druhé kapitole, která je věnovaná státům, v jejichž vzdělávacích systémech je etická výchova dlouhodobě etablovaná, představuji koncepty autorů T. Lickony, M. Berkowitze a R. R. Olivara. Tím uzavírám pasáž věnovanou výuce předmětu mimo Českou republiku. V následujících kapitolách podrobuji zkoumání institucionální zaštitění etické výchovy, podrobně sleduji vztahy mezi jednotlivými organizacemi angažujícími se na tomto poli. Závěrečná pasáž teoretické části je věnovaná osobnosti učitele etické výchovy. Přibližuji nabídku dalšího vzdělávání i materiálů k výuce, které se profilují svými odlišnými eticko-filosofickými východisky. Pokládám si zásadní dotaz, jak se osobnost pedagoga a jeho pře-

svědčení promítají do finální podoby výuky etické výchovy. Tím otvírám cestu k hlavní výzkumné otázce „*Jak se osobní přesvědčení učitele promítá do jeho pojetí výuky?*“ Snažím se najít odpověď formou kvalitativního výzkumu provedeného technikou fenomenologického zkoumání.

2. KOMPETENCE- CÍLE VZDĚLÁVÁNÍ NOVÉHO TISÍCILETÍ

„Požadavky na vybavení osobnosti pro život v moderní společnosti ve smyslu její schopnosti adaptovat se na diverzifikaci stupňujících se úkolů a profesních nároků stále rostou, a proto se stávají cílovou výzvou pro naplňování kurikulárního obsahu, a to jak pro základní vzdělávání, tak též pro další, celoživotní, profesionální vzdělávání.“¹

V moderní pedagogice je patrný trend přesouvání těžiště z normativně vyčleněného vzdělávacího obsahu k osvojování tzv. klíčových kompetencí. Ty umožňují jednotlivci jakožto subjektu vzdělávání podstatně zvýšit kvality jeho osobního i společenského života. Edukační teorie i praxe by se měly zaměřit na výchovu člověka s vlastní identitou, člověka zodpovědného a prospěšného ve vztahu k druhým lidem.²

2.1. Kompetence a jejich hodnotová složka

Definovat jednotlivé složky, které společně tvoří kompetenci, není snadné. Dominantním elementem kompetence je zajisté dovednost. Je to patrné z obecného chápání kompetence, v němž se do popředí staví působnost, činnost, pravomoc, povinnost apod. To je většinou spojeno s nějakou kompetentní aktivitou, se zaměřeným jednáním, s účelným zasahováním do průběhu procesů. Základem smysluplného jednání, jehož podstatou jsou určité dovednosti, jsou vědomosti, znalosti problematiky, od nichž se příslušná aktivita odvíjí. Kdyby však byla kompetence specifikována jen jako cílevědomé jednání, zřejmě bychom si vystačili jen s pojmem dovednost a termín kompetence by byl zbytečný. Vědomosti mají zřejmě v případě kompetencí zesílenou úlohu, mají zdůraznit kvalitu, efektivnost a odpovědnost za prováděnou činnost, vyjadřující pravomoc, oprávněnost, zodpovědnost. K tomu se navíc v kompetenci vyzvedají nezbytné schopnosti, ale zejména také **postojová a hodnotová orientace**. Termín kompetence postihuje komplexnější jevy, vyjadřuje aktivní, zacílenou činnost, která odráží situaci člověka v moderním světě.³ Profesor Pelikán hovoří o „úběžnících“ výchovy, těžištích, kolem nichž se realizuje vlastní výchovný proces.⁴

¹Ježková, V. 2007. s.90

²Srov. Korim, V. 2008, s 6-10

³Srov. Ježková, V., 2007. s.90

2.2.K jakým kompetencím směřuje etická výchova?

Osvojení si určitých kompetencí žákem je smyslem etické výchovy. K tomuto výsledku se však učitel nedopracuje pouze tím, že se seznámí s doporučenými cíli, obsahy a metodami. Má-li být učitel skutečně osobou, která vede druhé, musí si nejdříve ujasnit smysl svého počínání, kam a proč chce žáky dovést. Otázka je, jestli můžeme v EtV hledat obdobné základní znalosti jako je v mateřském jazyce abeceda či v matematice sčítání.

Kompetence, které jsou dle RVP ZV etickou výchovou vyhlášeny, můžeme seřadit do pěti skupin.

- Vytvoření si pravdivé představy o sobě samém, tato představa o sobě má být pozitivní
- Tvořivé řešení problémů
- Samostatné pozorování s následným kritickým posouzením a vyvozením závěrů pro praktický život, formulace vlastních názorů a postojů na základě vlastního úsudku s využitím poznatků z diskuze s druhými, respekt k hodnotám, názorům a přesvědčením jiných lidí
- Sociální dovednosti, které jsou zaměřeny nejen na vlastní prospěch, ale také na prospěch jiných lidí, správné způsoby komunikace, schopnost vcítit se do situací ostatních lidí, navázání a udržování uspokojivých vztahů a schopnost účinné spolupráce
- Pochopení základních environmentálních a ekologických problémů a souvislostí moderního světa.⁵

PhDr. Svobodová toto ještě stručněji shrnuje: první dvě skupiny kompetencí se týkají výhradně jedince, třetí se týká jedince se zřetelem k jeho komunikaci s druhými, čtvrtá předpokládá schopnost komunikace s lidmi v širším slova smyslu a pátá se věnuje vztahu s přírodou.⁶

2.3.Etická a náboženská výchova – dvě různé cesty k osvojení stejných kompetencí

⁵ Srov. *K etické výchově*. 2011, s. 32

⁶ Srov. *K etické výchově*. 2011, 97 s. 32-33

Etika a náboženství pochopitelně narážejí na podobná dokonce i stejná témata. Etika zkoumá mravní volby, rozlišování dobrého a špatného, z čehož lze usoudit, že se náboženství dotýká. Ve vztahu mezi náboženstvím a etikou můžeme sledovat tři přístupy. Autonomní, který chápe etiku jako na náboženství zcela nezávislou, principy chování dle toho přístupu lze odůvodnit rozumem nebo zkušeností. Heteronomní, podle kterého etika staví na náboženských přesvědčeních a poslední, teonomní, v němž etika vychází ze stejného zdroje jako náboženství.⁷

PhDr. Svobodová uvádí, že ve většině evropských zemí se etická výchova učí jako paralelní k výchově náboženské, jedná se o povinně výběrový předmět (výběrovost tohoto předmětu zpravidla znamená, že žáci navštěvují předmět náboženství nebo etická výchova. Není výjimkou, že se tyto předměty hodnotí podle stejných či velmi podobných kritérií, kterými jsou například stupně dosažených kompetencí. Pak to znamená, že v obou předmětech žáci mají dosáhnout - i když jiným způsobem- stejných cílů. Z těchto předmětů lze i maturovat. I když se název a obsah předmětu v různých zemích liší, lze jmenovat pouze pět zemí EU, kde předmět náboženství/etika od roku 2000 není nebo nikdy nebyl povinným: Česká republika, Estonsko, Slovinsko, Švédsko a Francie.⁸ PhDr. Svobodová hovoří o vztahu mezi etickou a náboženskou výchovou jako o vztahu mezi *educatio* a *moralis/religio*: Zpočátku byla výchova spojená s mravní výchovou a náboženstvím, poté se jak přístup k výchově, tak k náboženství proměňuje. Mravní či etická výchova a náboženství, krácejí nejprve ruku v ruce. Hledáme-li historické kontexty etické výchovy, musíme sledovat především přerod nové školy, tedy ze školy církevní či náboženské do školy státní. Zeměmi s povinnou předmětu náboženství/etika na státních školách jsou například: Velká Británie, Malta, Lucembursko, Německo, Irsko, Nizozemí, Rakousko, Norsko, Španělsko, Lichtenštejnsko, Polsko, Itálie, Řecko, Finsko, Dánsko, Portugalsko, Kypr, Litva, Rumunsko, Slovensko, Maďarsko, Lotyšsko. Příklady zemí, kde se nevyučuje povinný předmět náboženství/etika: Česká republika, Estonsko, Francie (ovšem 20% školáků v církevních školách), Slovinsko, Švédsko.⁹ Podrobněji se výuce etické výchovy v šesti evropských zemích věnuji v následující kapitole.

⁷Thompson, M., 2004, s.144

⁸Důstojně a radostně: příspěvek k lidskoprávnímu, občanskému a etickému vzdělávání. Editor Zuzana Svobodová. Středokluky: Zdeněk Susa, 2012. ISBN 978-80-86057-75-0.

⁹Srov. Důstojně a radostně: příspěvek k lidskoprávnímu, občanskému a etickému vzdělávání. 2012, s. 15

3. ETICKÁ VÝCHOVA V ZAHRANIČÍ

V kontextu problematiky jednotlivých koncepcí etické výchovy v evropských souvislostech lze vyčlenit tyto determinanty: Historicko-kulturní, světonázorové, politické a ekonomické. Světonázorová a filosofická východiska jsou v evropském kontextu velmi rozdílná. Konfesní orientace v minulosti byla, a do velké míry stále zůstává i v současnosti, důležitou determinantou vzdělávacích procesů. Jsou tu státy s výraznou převahou římsko-katolického náboženství (Španělsko, Itálie, Irsko, Polsko, Rakousko, Slovinsko, Portugalsko apod.) i země se silnou reformační tradicí (Německo, Švýcarsko, Anglie, Švédsko, Finsko apod.).¹⁰

3.1.Německo

Povinná školní docházka je v Německu devítiletá, v některých zemích desetiletá. Každá z šestnácti spolkových zemí má rozhodovací pravomoc v oblasti vzdělávání - regionální parlamenty díky kulturní suverenitě sestavují vlastní modifikace školského zákona - kurikula vzdělávání pro různé typy a úrovně škol.¹¹

Vyučování předmětu s výrazně etickými obsahy je v současnosti nabízeno ve všech šestnácti spolkových zemích, ovšem v rozličných podobách a pod různými názvy. Ve většině případů vyučovací předmět nese název Etika, ale existují i výjimky (Všeobecná etika, Etika/Filosofie, Formování života- etika- religionistika, Filosofie, Filosofování s dětmi, Praktická filosofie, Hodnoty a normy).¹² Jak už bylo řečeno, tento předmět je nabízen těm studentům, kteří se nezúčastňují výuky předmětu Náboženská výchova. Obsahové těžiště předmětu Etika tvoří morálka lidského konání, jednotlivé spolkové země si ovšem kladou různé priority.¹³ O účasti dětí na předmětu Náboženská výchova rozhodují rodiče, od dvanácti let s rozhodnutím musí žák souhlasit. Po dovršení 14 let věku se o vlastní účasti na Náboženské výchově rozhoduje žák sám. V rámci tohoto předmětu získává personální, sociální, etické a náboženské vědomostní kompetence ve **světonázorově neutrální podobě**.¹⁴

Hlavní výchovně-vzdělávací cíle se v jednotlivých spolkových zemích liší.

¹⁰Srov. Korim, V., 2008, s. 6

¹¹Srov. Krámpotová, M., 2012, 78 s.

¹²Srov. Krámpotová, M., 2012, 78 s.

¹³Srov. Korim, V., 2008, s. 62

¹⁴Srov. Korim, V., 2008, s. 62

1. Koncepce

Základem koncepce je osobnost žáka a jeho zážitkový svět, cílem je pak poskytnutí pomoci při hledání identity, posílení osobnosti. Vyučování směřuje k životně - hermeneutickému přístupu tím, že se orientuje na žákovu zkušenost se sebou, se společností, se světem. Úkolem žáka je nalézt sám sebe, reflektovat poznatky o svém životě. Důležitými souvisejícími obory této koncepce je psychologická, teologická, a pedagogická antropologie, psychologie a sociologie.

2. Koncepce

Dle druhé koncepce etická výchova plní eticko – reflexivní úlohu. Cílem výuky je budování kritického myšlení a schopnosti vlastního úsudku. Hlavní náplní tohoto předmětu je zkoumání morálnosti lidského konání, otázka důvodu, správnosti a chybování v jednání.

3. Koncepce

V rámci třetí koncepce, kterou můžeme považovat za morálně konativní, žáci poznávají postoje, typy chování, hodnoty a normy, které jsou pro společnost relevantní. Učí se chápat ctnosti v jednotlivých tradicích a náboženstvích, jejich současný význam ve společnosti a vliv, který mají na jednání člověka. Cílem je vlastní sebeurčení vzhledem k úloze a významu doby. Žáci nejsou vedeni k hodnotám nýbrž k hodnocení, ke schopnosti vlastního úsudku, vlastního zdůvodnění morálního soudu. K této koncepci jsou blízké vědy jako religionistika, teologie, historie, politologie a sociologie.

Společným základem všech výše zmíněných koncepcí je utváření hodnotové orientace a odhalování smyslu, konsensu hodnot, respektování plurality názorů a vyznání, úcty k důstojnosti každého člověka. Žáci jsou vedeni ke zvládnání konfliktních situací, dodržování individuálních i sociálních závazků, norem atd. Formují si pozitivní životní postoje, rozvíjí svou identitu, pociťují vlastní hodnoty, zodpovědné jednání vůči sobě samému, vůči druhým i např. životnímu prostředí. Cílem je osvojení si spolehlivých sociálních norem a přiměřeného chování v každodenním životě.

Podoba Etické výchovy v Německu mne zajímala. Z tohoto důvodu jsem velmi ráda využila kontaktu na pedagožku Kamilu Šťastnou, která předmět Etická výchova vyučuje

v saské Pirně. S jejím souhlasem v tomto místě stručně uvádím, co zásadního z naší emailové komunikace vplynulo.

V některých saských školách probíhají bilaterální projekty, v jejichž rámci se se na německé škole učí české a německé děti společně (některé předměty jsou však oddělené). Výuka běží podle saského učebního plánu i podle českého RVP. Na základní škole v Pirně Etická výchova probíhá v 7. – 8. třídě v mateřském jazyce s dotací dvě hodiny týdně. V 9. - 10. třídě mají české děti jednu hodinu etiky v češtině a jednu hodinu v němčině. V 11. – 12. třídě (Sekundarstufe II.) mají české děti etiku podle německého plánu v němčině. Rozdíly mezi českým a německým konceptem jsou patrné v mnoha ohledech, které se dají rozdělit do kategorií:

a) Cíle

Hlavním cílem české etiky je rozvoj prosociálního jednání. Hlavní cíle v německé etice jsou jiné, orientované spíše na to, aby se žák dozvídal o etických konceptech a kontextu etického jednání.

b) Učivo

Některá témata jsou podobná, některá jsou zcela jiná. V Sasku se například klade důraz na výuku světových náboženství.

c) Metodika

V Čechách se etika učí hlavně prostřednictvím zážitkové pedagogiky. V Sasku jde spíše o frontální výuku, která je založená především na kognitivním zpracování informací.

d) Klasifikace

V Německu se během roku píší testy, ve kterých žáci prokazují znalosti naučené látky, schopnost interpretace a schopnost práce s prameny.

e) Učebnice

V Německu existuje celá řada učebnic. Například od vydavatelů: Militzke, C. C. Buchner, Konkordia, Cornelsen a další.

Kromě toho je dobré věnovat pozornost i důvodu zavedení předmětu. V Německu se etika zavedla proto, že se děti odhlašovaly z náboženství a nebyl ekvivalentní předmět. V Čechách se etika zavedla proto, že chyběl předmět, který by rozvíjel mravní stránku osobnosti.¹⁵

3.2.Francie

Povinná školní docházka je ve Francii od 6 do 16 let, z toho základní vzdělávání od 6 do 11 let. Na rozdíl od německého systému se v tom francouzském nevyskytuje etická výchova jako předmět, který představuje alternativu k náboženské výchově, ale jako předmět povinný na všech státních školách. Dlouhou tradici má ve Francii výchova k občanství, která se tradičně spojuje s výchovou k morálně charakterovým vlastnostem. Tak naplňuje i ty cíle, jež se přibližně shodují s cíli etické výchovy, jak je ustanovena v jiných zemích. Po reformě francouzského školství z roku 2002 se tento předmět začal na základním stupni nazývat Občanská a morální výchova a na všech typech středních škol Občanská, právní a sociální výchova. Je zaměřen na přesnější stanovení základů hodnot, vědomostí i schopností, které jsou soustavně rozvíjeny z pohledu potřeb současné francouzské společnosti. Reforma postavila do středu zájmu přípravu mladých lidí na život v demokracii. Zabývá se problematikou člověka ve společnosti a jeho vztahu k druhým. Cílem je umožnit žákovi objevit hodnoty, principy a pravidla, kterými se řídí organizace společenských vztahů. Žáci se seznamují s pojmy jako je moc, zastupitelské orgány, legitimita a legalita, právní stát, republika, demokracie, ochrana práv jednotlivce apod. Jsou vedeni k uvažování o formách sociálního občanství, k pochopení toho, že pravidla jsou nezbytná pro zabezpečení společného života. Legitimita kritiky jde ruku v ruce s respektováním zákonů, existuje hluboké a důvodné spojení mezi právy a povinnostmi platícími pro všechny.¹⁶

3.3.Anglie

Ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska je základem vzdělávacího systému Národní kurikulum z roku 1988, které sjednocuje systém vzdělávání pro žáky ve věku od 6 do 16 let. Každá z konstitučních zemí, Anglie, Walesu, Skotska a Severního Irska,

¹⁵Z mailu paní učitelky Kamily Šťastné

¹⁶Srov. Krampotová, M., 2012, 78 s

si pro vzdělávací oblast tvoří vlastní legislativní rámec na základě svých individuálních specifik.

V Anglii a Walesu je vzdělávání realizováno obdobně - ve čtyřech vzdělávacích stupních. Žáci a studenti mají deset povinných předmětů, které jsou rozvíjeny a propojovány průřezovými tématy, včetně Osobnostní, sociální a zdravotní výchovy (Personal, social and health education)¹⁷, která se prolíná celým výchovným procesem, a Výchovy k občanství (Citizenship). Předměty mají napomoci žákům stát se informovanými, aktivními a zodpovědnými občany. Cíle stanovené pro tyto předměty určují, jaké vědomosti, zručnosti a postoje by si žáci měli osvojit. Jsou shrnuty do čtyř oblastí, které se dále konkretizují do dílčích výstupů: rozvíjení přesvědčení a zodpovědnosti, podpora schopností, příprava na aktivní občanskou úlohu, rozvíjení zdravého a bezpečného životního stylu, dobrých vztahů a respektování mezi lidmi navzájem.

Žáci jsou vedeni, aby se do aktivit zapojovali, učili se rozpoznávat vlastní hodnotu, byli schopni spolupráce s druhými, byli odpovědní za svoje vlastní učení, reflektovali duchovní, morální, sociální a kulturní problémy, které jsou běžnou součástí jejich životů. Znají úlohu politických a sociálních institucí, své povinnosti a práva, seznamují se s rozmanitostí a rozdíly mezi lidmi, učí se respektu k nim. Vytváří plnohodnotné mezilidské vztahy. Sociálně i osobnostně se rozvíjejí skrze vlastní zkušenosti a prožívání směrem k plnohodnotnému, zdravému a nezávislému životu. Osobnostní, sociální a zdravotní výchova je rovněž součástí předmětu Výchova k občanství, kde najdeme témata jako: život v rozmanitém světě, rozvíjení školního prostředí, zúčastňování se- rozvoj zručnosti, komunikace a participace, volby, zvířata a my, lidé, kteří nám pomáhají, dětská práva- lidská práva, jakým způsobem jsou pravidla a zákony ovlivňovány atp.¹⁸

Ve Skotsku je povinná školní docházka od 5-14 let věku žáků. Pozitivní mravní základ tvoří východisko pro otevřenou a dobrou komunikaci, vysoký standard výuky, plánování i

¹⁷Britská koncepce poskytla předlohu pro název, některá témata i nástin metodiky Průřezového tématu Osobnostně sociální výchova, Valenta

¹⁸Korim, V., 2008, s. 93

hodnocení. Tvoří předpoklad pro osobnostní a sociální rozvoj žáků, podporuje zdravý životní styl, budoucí uplatnění v zaměstnání, celoživotní učení. Osobnostní a sociální výchovu najdeme v kurikulu v různých podobách. Je považována za základní východisko komplexní výchovy. Aktivity a činnosti tvoří základ každodenního vyučování. V oblasti mezilidských vztahů se vytvářejí postoje, všeobecná tolerance vůči druhým, odpovědnosti za rozhodnutí, osvojování životních rolí apod. Vzájemná závislost podporuje uvědomování si vztahů, jejich vznik v různých situacích, schopnost klást si cíle a dosahovat jich, participovat na aktivitách společnosti, pomoc druhým. Témata sebeuvědomění a sebeúcty se zaměřují na rozvoj personálních kvalit osobnosti. Žáci se učí identifikovat vlastní hodnoty a postoje, pozitivně přijímat sama sebe, svoje osobnostní kvality, čelit problémům. Na Osobnostní a sociální výchovu navazuje další průřezové téma Výchova k občanství, která osobnostní kvality převádí do praktického občanského života. Postupuje od různých forem projektů, přes rozhodování se o záležitostech třídy a školy, po zapojování žáků do místní komunity a města. Náboženská a morální výchova, která je taky zahrnuta do kurikula, poskytuje příležitost rozvíjet duchovní složku osobnosti, získat odpovědi na otázky týkající se hodnot, smyslu života a morálky. Seznamuje žáky s důležitými oblastmi křesťanství, světových náboženství, náboženskou tradicí a rituály, reflektuje individuální duchovní a morální zkušenosti žáků.

Jako poslední bych se ráda stručně zmínila o Severním Irsku, kde je docházka povinná do 12 let. Na základním stupni je povinný předmět Osobnostní rozvoj a vzájemné porozumění, na který později navazuje Učení pro život a práci.

Osobnostní rozvoj a vzájemné porozumění stojí na dvou základních pilířích. Na poznávání a budování vlastní osoby na straně jedné a utváření efektivních a podporujících vztahů s druhými lidmi na straně druhé. Žák je veden k tomu, aby byl schopen vlastní činností formovat dobré vztahy a současně si uvědomovat sama sebe jako osobnost. ¹⁹

3.4. Rakousko

Základním východiskem pro etické postoje je v Rakousku náboženství. Výuka náboženství je tedy, na rozdíl od České republiky, automatickou součástí vzdělávacího systému. Některé školy nabízejí také etickou výchovu, kterou si žáci mohou v určitých případech zvolit

¹⁹Srov. Krampotová, M., 2012, 78 s

místo výuky náboženství. Předmět je povinný pro všechny, kteří se hlásí k zákonem uznávané církvi, rodiče ovšem mají možnost své děti odhlásit do pěti dnů od začátku školního roku. Od 14 let mohou žáci o svém odhlášení rozhodnout sami. Ve většině rakouských škol se vyučuje především římsko-katolické, evangelické a islámské náboženství. Od školního roku 1997/1998 se na několika pilotních školách začala vyučovat Etická výchova jako tzv. náhradní povinný vyučovací předmět pro žáky bez vyznání nebo s příslušností k církvi, která není státem uznána. Dnes je škol s paralelní existencí náboženské a etické výchovy přes sto. Nově ustanovený předmět Etická výchova se zaměřuje především na témata základních lidských práv, hodnot a pohledů jednotlivce na svět.²⁰

3.5.Slovensko

Vzdělávací systém našich sousedů podobně jako některých výše zmíněných zemí zahrnuje povinně volitelné předměty náboženská a etická výchova, mezi kterými si studenti volí. Slovenský státní vzdělávací program je zamýšlen obdobně jako český – vymezuje klíčové kompetence, rámcový obsah vzdělávání, podporuje komplexní přístup k rozvoji žáka i mezipředmětový přístup k učivu, zahrnuje průřezová témata. Vzdělávání by mělo vést k využití daných vědomostí v praxi a současně k převzetí odpovědnosti za vlastní učení žákem. V žácích by se měl probudit zájem o celoživotní učení, využívání efektivní strategie učení, respektování druhých.²¹ Rozvoji duševní a duchovní stránky lidské osobnosti se věnuje vzdělávací oblast Člověk a hodnoty. Jako cíl je uvedena osobnost s vlastní hodnotovou orientací, která má úctu k člověku i k přírodě. Je svou podstatou prosociální a schopna spolupráce. Převažující metodou výuky by mělo být zážitkové učení, které napomáhá interiorizaci norem. Tato vzdělávací oblast by měla vést k přípravě na vytváření pozitivních, harmonických a stabilních vztahu v rodině, na pracovišti, ve společnosti obecně. Předměty Etická a Náboženská výchova spadají pod vzdělávací oblast Člověk a hodnoty, Etická výchova vede k rozvoji etických postojů a prosociálního chování. Předmět Náboženská výchova si klade za cíl formovat v jedinci svědomí, osobní víru jako projev náboženského myšlení a součásti identity jedince. Mezi témata této vzdělávací oblasti patří např. sebeúcta, efektivní komunikace, znalost zásad dobrých mezilidských vztahů, rozvoj prosociálních hodnot, formování společenství žáků, roz-

²⁰Srov, Honzirková, K Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/172035/pdf_m_a2/>.

²¹ Srov, Honzirková, K Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/172035/pdf_m_a2/>.

voj a reflexe v otázkách poznávání Boha a smyslu života atd.²² Etická i náboženská výchova jsou vyučovány s dotací jedna hodina týdně od prvního do devátého ročníku.

Etická výchova na Slovensku vychází z konceptu R. R. Olivara, její podoba byla upravena Ladislavem Lenczem.²³ Ani jedna z výše zmíněných výchov nebyla přijata jednohlasně. Objevily se i reakce, že zavedení náboženské výchovy jako povinného předmětu popírá základní lidské právo svobody vyznání. Studenti, kteří se k náboženství nehlásí, mohou sice navštěvovat etickou výchovu, ale její slovenskou podobu nelze jednoznačně považovat za sekulární alternativu pro veřejnost nekonfesního filosofického přesvědčení.²⁴

4. KONCEPCE ETICKÉ VÝCHOVY V RÁMCI JEJÍHO SEKULÁRNÍHO POJETÍ

Dle tohoto pojetí nestojí morálka na náboženských základech, náboženství netvoří základ obecné morálky. Současná škola je sekulární, v rámci vzdělávacího obsahu o jednotlivých náboženstvích informuje, z žádného náboženství ovšem nevychází a nevykládá realitu z úhlu pohledu konkrétního náboženství. Toto je zaručeno Listinou základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky.

Článek 2 odst. 1 stanovuje: „*Stát je založen na demokratických hodnotách a nesmí se vázat na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání*“

Článek 15 odst. 1: „*Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání*“

Škola jako instituce má být tedy hodnotově neutrálním prostorem pro střetávání odlišných kultur, náboženství, tradic, hodnot a postojů. Žáci jsou vedeni k toleranci a respektu.

4.1. Koncept Roberta Roche Olivara

²²Srov, Honzírková, K Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/172035/pdf_m_a2

²³ Konceptem etické výchovy R.R.Olivara a L. Lencze se podrobně zabývám v následující kapitole

²⁴Rehák, A. Slovensko: Povinné náboženstvo porušuje ľudské práva. In: *Britské listy* [online]. [cit. 2014-05-15]. Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/ops/files/EV-ops-v-Rizeni-skoly.pdf>

„Člověk se stává sám sebou, nachází svoji plnou identitu za předpokladu, že se stává prosociálním.“²⁵

Konceptem Roberta Roche Olivara se podrobně zabývám ve své bakalářské práci. Jedná se o předlohu, která byla v mírně modifikované podobě zařazena do českého vzdělávacího kurikula. Stručně zopakují její nejdůležitější pilíře.

4.1.1. Výchovný cíl etické výchovy

Autoři obsahu EtV nazývají cíle EV „vizí“. Vizí EV je dosažení jakéhosi ideálu prosociálnosti, tj. utvářet osobnost, která bude komunikativní, kreativní, zdravě sebevědomá, schopna spolupráce a orientace v životě, schopna hledat svou identitu a mající pozitivními vztahy s druhými. Takto je charakterizována prosociálně se chovající osobnost v obecné rovině, konkrétněji a úžeji jde o projevoování soucitu s lidmi, kteří mají těžkosti, radování se z obdarování někoho nebo rozdělení se s někým, vykonávání určité námahy ve prospěch druhých, přijímání cizích úspěchu bez závidění, pochopení starostí a problému druhých.²⁶ Cílem tedy je, aby si žáci osvojili žádoucí sociální dovednosti. Žák, který na první stupni základní školy absoluuje etickou výchovu, by dle očekávaných výstupů mj. měl oslovovat kamarády křestními jmény, být zdvořilý, dodržovat pravidla třídního kolektivu, cítit úctu k sobě a k druhým. Takový žák dále pomáhá svým spolužákům, zajímá se o ně, nemluví hrubě, má adekvátní sebehodnocení, je empatický a cítí s ostatními. A na základě konkrétních situací přemýšlí, jak jim pomoci, a na nevhodné nabídky k aktivitě reaguje asertivně. Žák, který absoluuje Etickou výchovu na druhém stupni základní školy, mj. komunikuje pravdivě, má zdravé sebevědomí, nahrazuje agresivní chování asertivním, hájí svá práva, dokáže odhalit manipulaci v médiích, identifikuje se s pozitivními sociálními vzory, je vnímavý, analyzuje etické aspekty v životních situacích, uvážlivě se rozhoduje a aplikuje postoje rozvíjející mezilidské vztahy.²⁷

4.1.2. Výchovný program etické výchovy

²⁵ Lencz, L., in Nováková, M., 2009, s. 12.

²⁶ Srov. Syslova, J., 2011, s. 39

²⁷ Srov. Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. VÚP v Praze, 2010, s. 2-3 Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/ministerstvo-vydalo-novy-doplnujici-vzdelavaci-obor-eticka-vychova> [cit. 2014-04-13]. in Syslova, J. 2011, s. 38

Výchovný program EV vychází z Roche Olivarova výzkumu, jehož výsledkem bylo stanovení deseti oblastí podmiňujících prosociální chování. Tyto proměnné se stávají kapitolami ve výchovném programu EV, tvoří tak jakýsi „žebříček“ prosociálního chování, po kterém žák stoupá v posloupnosti na sebe navazujících kapitol, od první úrovně *Základní komunikační dovednosti* k desáté, *Komplexní prosociálnosti*. V RVP ZV je těchto deset bodů uvedeno pod hlavičkou *základní témata*. Toto „desatero“ EV představuje teoretickou platformu pro učivo, dělené dále na první a druhý stupeň.²⁸ L. Lencz k základním tématům přidal aplikační témata: **Etické hodnoty, Sexuální zdraví, Rodinný život, Duchovní rozměr člověka, Ekonomické hodnoty, Ochrana přírody a životního prostředí, Hledání pravdy jako součást přirozenosti člověka.**²⁹ Aplikační témata se zaměřují na uplatnění získaných etických postojů a dovedností v reálném životě. Jsou nejvýznamnější změnou mezi Rocheho výchovou k prosociálnosti a Lenczovou etickou výchovou, mj. byly i důvodem ke změně názvu předmětu. Jejich autor uvádí, že Roche Olivar klade více důraz na „sociálně“ zatímco slovenská verze na etickou stránku problematiky.³⁰

4.1.3. Výchovný styl etické výchovy

Výchovný styl byl charakterizován pěti faktory, které R. R. Olivar označil jako zásady chování pedagoga k dítěti. (Přijetí žáka takového, jaký je; vyjádření sympatie, Atribuce (přisuzování) prosociálnosti, Induktivní disciplína, Pobízení k prosociálnosti, Podporování prosociálnosti, L. Lencz přidává: Vytvořit ve třídě výchovné společenství, Formulování jasných pravidel hry, Co nejméně užívat odměn a trestů, Zapojení rodičů).³¹ „*Pedagog smí mít chyby. Ale vždy musí být autentický, vnitřně pravdivý.*“³²

4.1.4. Výchovné metody etické výchovy

Etická výchova by měla mít zážitkovou a interaktivní formu. Výuka má ideálně probíhat ve formě rozmanitých aktivit, inscenačními metodami, dramatizacemi, výtvarnými činnostmi, řešeními rozmanitých situací, projektovými metodami, práce s hudbou, anketami,

²⁸ Srov. Syslová, J. 2011, s. 39

²⁹ Srov. Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. VÚP v Praze, 2010, s. 2-3 Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/ministerstvo-vydalo-novy-doplujici-vzdelavaci-obor-eticka-vychova> [cit. 2014-04-13]. in Syslova, J. 2011, s. 38

³⁰ Srov. Syslová, J., 2011, s. 41

³¹ Srov. Roche Olivar, R. 1992 s. 7 in Syslova, J., 2011, s. 38

³² Nováková, M., 2009, s. 16

poslechem a čtením pohádek a příběhu atd. Prostřednictvím těchto postupů by u dítěte mělo docházet k upevňování žádoucího chování, ke změnám postojů, hodnot a chování dochází prostřednictvím zkušenosti.³³

Stručně k vyučovacímu procesu samotnému, podle Rocheho, jak ve své publikaci Etická výchova píše M. Nováková, je rozdělen do čtyř fází:

Senzibilizace (neboli zcitlivení)- motivování na dané téma, „otevření“ se tématu, pochopení kontextu a významu toho, čím se během následujících chvil bude žák zabírat. Zahrnuje kognitivní i emocionální senzibilizaci, vede k pochopení a ztotožnění se s představovanou hodnotou či tématem. Nejčastěji je senzibilizace na téma prováděna prostřednictvím vyprávění příběhu, dialogu, zkušenosti žáka, pedagoga, hosta, promítání filmu atd.³⁴

Hodnotová reflexe- snaha o pochopení teoretických nebo empirických základů a motivu vedoucích k objasnění podstaty a následnému zevšeobecnění tématu.³⁵

Nácvik ve třídě- experimentování s určitým typem chování, cvičení sociálních dovedností formou aktivit, které prostřednictvím prožitku vedou k upevňování postojů správného jednání zaměřeného na zvnitřnění hodnot.³⁶

Reálná zkušenost (zevšeobecnění a transfer)- zaměření pozornosti na oblasti, kde mohou být nabyté dovednosti a zkušenosti použity.³⁷

4.2. Výchova k respektu a odpovědnosti v pojetí Thomase Lickony

Rozvoj mravní stránky osobnosti dle Lickony je prioritou školy. Toto by se mělo dít komplexně a systémově (tj. vnitřně provázaně). Program „výchova k respektu a odpovědnosti“ byl poprvé prezentován v roce 1992 v publikaci s názvem Výchova charakteru aneb Jak naše školy mohou učit respektu a odpovědnosti. Právě odpovědnost a respekt jsou pro T. Lickonu ústředními hodnotami, ke kterým má výchovné působení směřovat. Podstata „dobrého charakteru“ tkví v harmonii tří základních složek: mravní poznání, mravní jednání a mravní

³³ Syslová, J., 2011, s. 41

³⁴ srov. Nováková, M., 2009, s. 35

³⁵ srov. Nováková, M., 2009, s. 35

³⁶ srov. Nováková, M., 2009, s. 37

³⁷ srov. Nováková, M., 2009, s. 37

cítění. Znamená to tedy, že úspěch v mravní výchově bude mít ten, kdo dokáže ovlivnit nejen rozum, ale i city a chování dítěte.³⁸K výchově charakteru podle Lickony vede tzv. dvanáct strategií. Devět z nich se uskutečňuje v rámci třídy, zbylé v rámci školy. V bodech nejdříve uvádím název této strategie a poté to, jak by se o to měl učitel podle T. Lickony zasadit.

Strategie, které jsou doporučovány v rámci třídy:

1. **Učitel jako ochránce/pečovatel.** Učitel by měl být žákům vzorem podporujícím jejich prosociální chování a korigujícím jejich nevhodné chování.
2. **Třída jako morální společenství.** Učitel by měl vést žáky k vzájemnému poznání a respektu.
3. **Třídní normy a pravidla.** Učitel by měl vyžadovat kázeň postavenou na tvorbě a stanovování pravidel a norem jako prostředků k rozvoji morálního usuzování, sebekontroly a respektu k druhým
4. **Demokratické prostředí třídy.** Učitel by měl umožňovat žákům spolurozhodovat a nést svůj podíl na odpovědnosti za utváření třídy jako místa, kde se dobře žije, učí a pracuje.
5. **Hodnoty vyučované v rámci kurikula.** Učitel by měl k předávání hodnot využívat obsahu vyučovaných předmětů jako prostředku ke zkoumání etických témat.
6. **Kooperativní učení.** Učitel by měl žákům pomáhat pracovat týmu.
7. **Posilování potřeby “dobře vykonané práce”.** Učitel by měl rozvíjet potřebu žáků odvést “poctivý výkon” posilováním vztahu k hodnotám vzdělání a lidské práce.
8. **Morální reflexe.** Učitel by měl podněcovat reflexi prostřednictvím čtení, psaní, diskusí, debat s nácvikem dovedností dělat správná rozhodnutí.
9. **Řešení morálních konfliktů.** Učitel by měl pomáhat žákům řešit konflikty tak, aby byli schopni nacházet spravedlivá a nenásilná východiska.

³⁸Srov *Profesní etika pedagogů a mravní výchova žáků.*, 2005, 75 s.

V rámci školy jsou doporučovány následující tři strategie:

10. **Prospěšné a pomáhající činnosti mimo třídu.** Učitel by měl podporovat a podněcovat aktivity žáků a studentů mimo třídu s využitím modelů a příležitostí, které nabízí život školní komunity a obce.

11. **Pozitivní morální kultura školy.** Učitel by se měl snažit utvářet dobré vztahy s vedením školy, mezi učiteli a ostatními dospělými osobami, vztahy k žákům a studentům. Podílet se na fungování žákovské či studentské samosprávy a vytvářet dostatek času a prostoru pro zabývání se záležitostmi s morálním a hodnotovým obsahem.

12. **Škola, rodiče, ostatní subjekty jako partneři.** Učitel by se měl zasadit o zapojení o to, aby se ostatní subjekty v obci a okolí zapojily do snah školy vychovávat k hodnotám a mravnosti, měl by podporovat rodiče jako první učitele morálky svých dětí.³⁹

Pro formování charakteru dětí je podle T. Lickona učitelova osobnost a jeho schopnost navázat kladný vztah s žákem. Z uvedeného je patrné, že Lickona dává přednost komplexnímu přístupu k etické výchově, která prostupuje celou školou než jejím vyučováním jako samostatného předmětu.

Profesor Rudolf Kohoutek se na svém blogu v příspěvku o charakteru a morálním rozvoji osobnosti také zmiňuje o T. Lickonovi a uvádí, že nejdůležitější pozitivní mravní vlastnosti podle amerického vývojového psychologa a profesora edukace State University N.Y. Thomase Lickona jsou:

1. svědomí (smysl pro povinnost)

- konstruktivní - motivačně korektivní;
- (nikoliv destruktivní lpění na vlastních chybách, a snížená sebeúcta);

2. sebeúcta

- pozitivní respektující vztah k sobě i k druhým;

³⁹Srov. *Profesní etika pedagogů a mravní výchova žáků.*, 2005, S. 39

3. empatie

- schopnost a dovednost vcítit se do druhých osob;

4. láska k dobru

- schopnost a dovednost rozlišovat a konat dobro;

5. sebekontrola

- sebeovládání i v situacích rozporu s našimi osobními přáními;

6. skromnost

- hnací motor potřeby být lepší.⁴⁰

Američtí výzkumní pracovníci, kteří s Thomasem Lickonou spolupracovali nebo na něho navazovali, (především americký psycholog a etik z University Boston Kevin Ryan) považují za východisko rozvoje charakteru morální kodex, který obsahuje 7 charakterových rysů.

Člověk má být veden k tomu, aby se stával:

- 1. *čestným*** (spolehlivým, poctivým a pravdomluvným);
- 2. *zodpovědným*** (svědomitým, rozvážným a důvěryhodným);
- 3. *ohleduplným*** (respektujícím autoritu, korektním);
- 4. *oddaným*** (věrným, odvážným);
- 5. *vytrvalým*** (usilovným a přičinlivým);
- 6. *expresivním*** (vstřícným, otevřeným, spolupracujícím);
- 7. *zdravě sebevědomým*** (s úctou k sobě samému, ale i sebekritickým).

Strategii rozvoje dobrého či morálního charakteru vytvářením příslušných podmínek pro interiorizaci (zvnitřnění) etických hodnot, zásad, postojů a norem shrnul Kevin Ryan do pěti bodů:

- 1. *příklad (např. vzory a modely z rodiny a z okolí);***

⁴⁰Srov. Rudolf Kohoutek [online]. [cit. 2014-05-19].

Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1404/charakter-a-moralni-rozvoj-osobnosti>

2. vysvětlování;
3. nabádání a povzbuzování;
4. prostředí;
5. zážitek a zkušenost⁴¹

4.3.Modifikovaný model výchovy dle M. Berkowitze

M. Berkowitz představuje model výchovy charakteru, který je syntetizující povahy- zahrnuje komplexní působení školy na celou osobnost žáka. Charakter je chápán jako komplexní kompetentní uspořádání bytosti. Dobrý charakter obsahuje porozumění, soucit a jednání podle základních etických hodnot (obdobně jako Lickona říká, že charakter znamená poznání dobra, touhu po dobru a konání dobra. Berkowitz charakter vnímá obdobně - jako návyk rozumu, návyk srdce a návyk jednání (hlava, srdce, ruce)). Všechny tři složky jsou nezbytné pro morální život a všechny v souhře vedou k morální zralosti. PhDr. Pavel Vacek rozpracovává Berkowitzův model výchovy charakteru a uvádí následující vnitřně provázané charakteristiky:

- Základní a výchozí jednotkou při výchově charakteru žáků je škola otevřená, přátelská a pospolitá komunita pečující o své žáky
- Klíčová je plná a závazná implementace výchovy charakteru v daném výchovně vzdělávacím zařízení do všech oblastí školního života
- Efektivní výchova charakteru je koordinovaná a mnohostranná a je postavena na „většinové shodě“ učitelů
- Etická stránka pedagogické profese je v pedagogickém sboru trvale a systematicky diskutována. Kultivována a posilována v rovině individuální i vztahové
- Vedení výchovně-vzdělávacích zařízení chápe a přijímá výchovu charakteru jako prioritu své školy a v její podpoře se kompetentně angažuje

⁴¹Srov. Rudolf Kohoutek [online]. [cit. 2014-05-19].
Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1404/charakter-a-moralni-rozvoj-osobnosti>

- Učitelé jsou v oblasti výchovy charakteru „trénování“ (absolvovali specializované školení nebo kurz v oblasti etické výchovy, osobnostně sociálního výcviku, dramatické výchovy apod.)
- Nezbytným předpokladem rozvoje charakteru žáků je trvalá podpora (posilování) jejich pozitivního vztahu ke „své škole“
- Na přípravě i realizaci projektů a programů výchovy charakteru participují pedagogové i žáci
- Je třeba výchovně působit na celou osobnost dítěte (rozumovou, citovou, volní i sociální stránku) s využitím co nejpestřejší škály metod a postupů
- Nedílnou součástí výchovy charakteru je smysluplné a podněcující kurikulum
- Do efektivní výchovy charakteru má být začleněn systematický výcvik žáků v sociálních dovednostech
- Výchova charakteru je základní formou robustní primární prevence s velmi širokým potenciálním účinkem
- Je třeba promyšleně a soustavně poskytovat žákům příležitost pomáhat si, pečovat o druhé, kooperovat (včetně pomoci/podpory mezi různými věkovými skupinami)
- Kvalitní výchova charakteru zlepšuje studijní výsledky žáků
- Je třeba žákům poskytovat prostor k názorovému „střetávání se“ při řešení situací s morálním obsahem
- Úspěšnost výchovy charakteru je podmíněna příkladem blízkých dospělých (učitelů, vychovatelů, rodičů)
- Škola musí získávat (aktivizovat) rodiče a obecní komunitu jako partnery
- Výchova charakteru musí být hodnocena (posuzována na úrovni celoškolské, třídní i jednotlivých žáků)
- Základní metodou zkoumání účinku výchovy charakteru jsou longitudinální výzkumy⁴²

⁴²Srov. *Profesní etika pedagogů a mravní výchova žáků*. 2005, s. 63

5. ETICKÁ VÝCHOVA V ČESKÉ REPUBLICĚ

V době, kdy jsem obhajovala svou bakalářskou práci, tak dominantní, dokonce spíše monopolní, úlohu ve vzdělávání pedagogů v EtV hrálo EF ČR. Jako ideová podpora existovaly pouze kontroverzní překlady slovenských metodik L. Lencze. Po silné vlně kritiky, která poukazovala na rozporuplné pasáže, plánovalo EF ČR tyto materiály nahradit aktuálními metodikami pro učitele, učebnicemi a pracovními listy.

Volání po zavedení etické výchovy do českého vzdělávacího systému bylo nejsilněji slyšet z části občanské společnosti, té, která se soustřeďovala okolo občanského sdružení Etické fórum ČR. EF ČR implementaci EtV od počátku považuje za své vlajkové poslání, Jehož prostřednictvím se definuje. Tato skutečnost byla známa dlouhou dobu před tím, než jsem si zvolila etickou výchovu jako předmět zkoumání své bakalářské práce. Pro mou diplomovou práci bylo nezbytností se zaměřit na to, jak a kam se institucionální zázemí doplňujícího vzdělávacího oboru od roku 2011 posunulo.

5.1. Etická výchova při Etickém fóru ČR

S určitou mírou nadsázky mohu říci, že moje rešeršní práce a získávání informací o institucích, které se v oblasti výuky etické výchovy angažují, se podobala pátrání investigativního novináře. Abych např. zjistila, z jakého konceptu jednotlivé spolky, univerzity či občanská sdružení vycházejí, bylo nutné vyhledat, kdo kterou organizaci personálně zajišťuje a na jaké filosofické kořeny etické výchovy se odkazuje. Vedlo mne k tomu přesvědčení, že právě eticko-filosofická východiska se odráží v hodnotovém rámci, ve kterém budou vzdělávání budoucí učitelé etické výchovy. A ti se v téže rámci budou pohybovat i během výuky studentů- konečných klientů vzdělávacího systému.

5.1.1. Etické fórum

„Etické fórum České republiky je občanským sdružením, jehož hlavním cílem výchova ke slušnosti a morálce ve všech oblastech lidského života.“⁴³

Sdružením, které se v oblasti etické výchovy angažuje nejvíce, je bezesporu Etické fórum ČR. Občanské sdružení Etické fórum ČR je neziskovou organizací s celorepublikovou působností. Je aktivní na poli etiky, pedagogiky a podnikatelské sféry, apeluje na slušnost a morálku. Pořádá akreditované kurzy, semináře a konference.⁴⁴

Ve svých stanovách má EF ČR uvedeno:

„Posláním EF ČR je podporovat etické chování a ovlivňovat celospolečenské klima tak, aby se slušné, poctivé a čestné jednání stávalo samozřejmostí.“⁴⁵

Cílem EF ČR je občan:

- a. Dbalý základních lidských a občanských práv a svobod,
- b. Vědomý si své důstojnosti,
- c. Usilující odpovědnou účastí ve společenském životě o zlepšování mezilidských vztahů, toleranci a přátelství.

EF ČR mimo jiné pro dosažení svých cílů:

- a. Organizuje vzdělávací kurzy, konference, přednášky, školení a diskusní setkání,
- b. Vydává publikace a informační materiály,
- c. Zajišťuje shromažďování a distribuci informací
- d. Napomáhá metodicky dalším subjektům,
- e. Vytváří a realizuje programy podpory etického chování ve všech oblastech života společnosti.⁴⁶

⁴³ *Etické fórum* [online]. [cit. 2014-04-29].

Dostupné z: <http://www.etickeforumcr.cz/eticke-forum/o-nas>

⁴⁴ Srov. *Etické fórum* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.etickeforumcr.cz/eticke-forum/o-nas/stanovy>

⁴⁵ *Etické fórum* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.etickeforumcr.cz/eticke-forum/o-nas/stanovy>

⁴⁶ Srov. *Etické fórum* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.etickeforumcr.cz/eticke-forum/o-nas/stanovy>

V krátkosti k historii Etického fóra ČR: EF ČR bylo založeno roku 1999, ještě též rok bylo registrováno jako občanské sdružení, záhy zahájilo svou činnost. Následovalo více než desetileté úsilí směřující ke dvěma cílům. Zaprvé to byla snaha, aby MŠMT zařadilo etickou výchovu jako nepovinný předmět v základních a středních školách. Druhým cílem bylo vyškolení co nejvíce učitelů, kteří by se ve školách podle přijatého projektu věnovali etické výchově. K dosažení těchto cílů od začátku patřila neodmyslitelně příprava metodických materiálů a školení učitelů etické výchovy. Jako vzor a základ byly použity metodické materiály k etické výchově slovenských realizátorů, s nimiž byla zahájena spolupráce hned po založení EF ČR.⁴⁷ Ty s drobnými úpravami a doplňky zpracovalo EF ČR.⁴⁸ Jako své hlavní poslání EF ČR uvádí pozitivní ovlivnění mladé generace prostřednictvím školy a jejího působení. V době, kdy byla zavedena EtV do rámcových vzdělávacích programů, bylo Etickým fórem již proškoleny 700 učitelů.⁴⁹

Dalšími institucemi, které se zabývají EtV, jsou: Etická výchova, o.p.s., portály www.etickavychova.cz a www.etickaskola.cz a Univerzita v Hradci Králové. Tyto organizace jsou s EF ČR personálně nebo ideově spojeny. Nerada bych, aby z mého textu vyznělo pozitivní či negativní hodnocení této skutečnosti, je to pouze konstatování.

5.1.2. Etická výchova o.p. s.

Obecně prospěšná společnost Etická výchova byla založena v květnu roku 2010 dvěma občanskými sdruženími, Křesťanskou akademií mladých a Etickým fórem ČR. Jejich společným deklarováním záměrem bylo přispět k zlepšení situace v oblasti etické výchovy a finanční gramotnosti. Z pohledu těchto občanských sdružení se zavedení etické výchovy, ke kterému došlo roku 2010, nedostávalo potřebné systémové podpory. Tato podpora byla zamýšlena ve formě prostředků na tvorbu učebnic pro žáky, metodik pro kurzy pro přípravu učitelů a především podnícení zájmu rodičů. Cílem bylo upozornit na společenskou potřebu a

⁴⁷ Rotary [online]. [cit. 2014-05-14].

Dostupné z: http://www.rotary2240.org/admin/documents/ybiscz0126/refDocuments/files/document_122.pdf

⁴⁸ Rotary [online]. [cit. 2014-05-14].

Dostupné z: http://www.rotary2240.org/admin/documents/ybiscz0126/refDocuments/files/document_122.pdf

⁴⁹ Rotary [online]. [cit. 2014-05-14].

Dostupné z: http://www.rotary2240.org/admin/documents/ybiscz0126/refDocuments/files/document_122.pdf

naléhavost zavedení předmětu s ohledem na prevenci negativních jevů jako je šikana nebo špatné klima ve třídách.⁵⁰

Činnost Etické výchovy, o.p.s.:

- Napomáhání zavádění Etické výchovy do škol na území České republiky
- Propagace předmětu etická výchova ve smyslu opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy ze dne 16. 12. 2009
- Pomoc při přípravě pedagogických pracovníků a pracovníků s mládeží pro výuku etické výchovy
- Tvorba pomůcek pro žáky i pedagogické pracovníky (DVD, učebnice, pracovní listy, interaktivní pomůcky atd.) napomáhající výuce etická výchova
- Podíl na výrobě televizního či rozhlasového pořadu s tématem etické výchovy pro Českou televizi a Český rozhlas
- Hledání synergií pro etickou výchovu ve vztahu k ostatním vzdělávacím oborům, zejména finanční gramotnosti
- Zlepšování postavení etické výchovy v rámcovém vzdělávacím programu a školních vzdělávacích programech
- Mimoškolní výchova a vzdělávání, pořádání kurzů a školení, včetně lektorské činnosti
- Poradenská a konzultační činnost, zpracování odborných studií a posudků⁵¹.

Další aktivity Etické výchovy, o.p.s.:

Ocenění Etická škola

Tento projekt vznikl ve snaze pomoci odborné pedagogické veřejnosti, ale i rodičům, připravila Etická výchova, o.p.s. Ocenění získalo roku 2013 záštitu MŠMT.⁵² Ocenění „Etická výchova“ existuje ve čtyřech úrovních- modrá, bronzová, stříbrná, zlatá. Rozlišení by mělo

⁵⁰ Srov. *Etickavychova.cz* [online]. [cit. 2014-04-29].

Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/ops/o-nas/>

⁵¹ Srov. *Etická výchova* [online]. [cit. 2014-04-29].

Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/ops/o-nas/>

⁵² Srov. *Etická výchova, o.p.s.* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/ops/nase-cinnost/>

pomoci rodičům žáků orientovat se v nabídce škol dle intenzity zavedení etické výchovy do školního vzdělávacího programu dané školy. Školám pomůže ve formě plakety u vchodu do budovy a loga na webových stránkách profilovat se vůči jiným školám.⁵³ Konkrétně se stupně ocenění Etická výchova odvíjejí od počtu hodin věnovaných etické výchově, počtu proškolených učitelův dlouhodobém 250hodinovém kurzu nebo 40hodinovém kurzu, krátkodobých workshopech pro pedagogický sbor a metodické podpoře ze strany vedení školy.⁵⁴

ASET

Ve spolupráci s Americkou obchodní komorou (AmCham) vznikl projekt „Adoptujte školu pro etickou výchovu“ (Adopt a School for Ethics in our children and Thrust in our society), jehož cílem je propojení mezi firmami a školami, které mají zájem etickou výchovu zavádět. Zapojovat by se měly firmy, jež si uvědomují svojí společenskou odpovědnost a chtějí svým angažmá i financemi pomoci a přípravou mladé generace. Aby mladí lidé, kromě technických dovedností, jazykové vybavenosti a rozvinutým IQ, disponovali také sociálními dovednostmi a vyšším emočním kvocientem.⁵⁵ Tento projekt má záštitu MŠMT od roku 2012, kdy ji udělil Etické výchově o.p.s tehdejší ministr školství Josef Dobeš.⁵⁶ Prostřednictvím tohoto projektu školy mj. získají finanční podporu vzdělávání učitelů i celého pedagogického sboru pro zajištění prolínání etického přístupu celou školou (školení celé sborovny, školení pro učitele - 250hodinový a 40hodinový kurz) a podporu pro získání ocenění „Etická škola“.⁵⁷

Program Podpora implementace etické výchovy do vzdělávání v základních školách a nižších ročnících víceletých gymnázií (Dále Etická výchova a učebnice)

Tento projekt je financován v rámci operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost, který představuje víceletý tematický programe v gesci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR. V jeho rámci bylo možné v programovacím období 2007-2013 čerpat finanční prostředky z Evropského sociálního fondu (ESF), jednoho ze strukturálních

⁵³ Srov. Drabina, D., Etická výchova, o.p.s. In: *Řízení školy* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/ops/files/EV-ops-v-Rizeni-skoly.pdf>

⁵⁴ Srov. *Etická výchova* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://etickavychova.cz/eskola/podminky-pro-ziskani-oceneni/>

⁵⁵ Drabina, D., Etická výchova, o.p.s. In: *Řízení školy* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/ops/files/EV-ops-v-Rizeni-skoly.pdf>

⁵⁶ Srov. *Etická výchova, o.p.s.* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/ops/zastita-ministerstva/>

⁵⁷ Srov. *Etická výchova, o.p.s.* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/ops/aset/>

fondů Evropské unie (EU).⁵⁸ Projekt „Etická výchova a učebnice“ je spolufinancován ESF a rozpočtem ČR a je realizován od 1. 1. - 2012 do 31. 12. 2014. Základním cílem tohoto projektu je poskytování podpory implementaci nového doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova do základních škol a víceletých gymnázií, naplnění tak strategického cíle; Opatření ministryně školství ze dne 16. 12. 2009 o zavedení etické výchovy do ŠVP a dosažení cíle strategie Skupiny pro implementaci etické výchovy (SPIEV) při MŠMT.⁵⁹

Dílními cíli projektu jsou:

- Na základě analýzy zpracovat kvalitní učební plány, pro čtyři věkové skupiny, čtyřdílnou sadu učebnic, pracovních listů a metodik v tištěné i elektronické formě s využitím zahraničních zkušeností z této oblasti a získat pro sadu učebnic schvalovací doložku MŠMT
- Novou sadu učebnic ověřit na 40 školách, pilotáž vyhodnotit, zapracovat připomínky a příklady nejlepší praxe do finální podoby učebnice a metodických textů
- Oživit výuku žáků o zážitkové formy výuky a podpořit zájem škol zařadit tento důležitý obor do ŠVP
- Vytvořit moderní soubor audiovizuálních pomůcek pro výuku EtV
- Vytvořit oborový webový portál a zajistit efektivní nástroj pro komunikaci cílových skupin v projektu, kontinuální metodickou podporu zavádění EtV do výuky
- Metodickými semináři poskytnout učitelům, na školách kvalitní metodickou podporu, konzultace. Na pracovištích NIDV ve všech 13 krajích zajistit pro veřejnost seznámení s výstupy projektu.
- Zajistit kvalitní a zajímavou formu výuky, zlepšit sociální klima ve školách a zvýšit motivaci žáků k prosociálnímu chování a celoživotnímu učení, **zlepšovat jejich hodnotové postoje** a sekundárně tak přispět k zefektivnění výuky v ostatních vzdělávacích oborech.⁶⁰

⁵⁸ Srov. *Esfcz.cz* [online]. [cit. 2014-04-30].

Dostupné z: <http://www.esfcz.cz/07-13/opvk>

⁵⁹ Srov. *NIDV* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.nidv.cz/cs/projekty/projekty-esf/eticka-vychova-a-ucebnice/podrobne-o-projektu.ep/>

⁶⁰ Srov. *NIDV* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.nidv.cz/cs/projekty/projekty-esf/eticka-vychova-a-ucebnice/podrobne-o-projektu.ep/>

„Vytvořením ucelené koncepce výuky, metodiky učebních textů a audiovizuálních interaktivních pomůcek dojde k efektivnějšímu rozvoji sociálních dovedností u žáků, větší systematizaci a propracovanosti vyučovacích témat, což bude mít pozitivní dopad na žáka a jeho orientaci v tématech týkajících se etiky.“⁶¹

Projekt zajistí žádané metodické materiály pro učitele, tak budou prostřednictvím učebnic a dalších pomůcek posíleny vzdělávací a osobnostní kompetence učitelů, což povede ke zkvalitnění výuky etické výchovy, a tím i zlepšení klimatu v žákovských skupinách ve třídách i na celé škole.⁶² „Zlepšováním sociálního klima na školách dojde **nepochybně** ke zkvalitnění vzdělávacího procesu i v jiných předmětech, díky prohloubeným mezilidským vztahům, rozvoji partnerství mezi učitelem i žáky vzájemně. Projekt **jednoznačně** přispěje k naplňování strategických cílů v prevenci sociálně-patologických jevů na školách a prevenci šikany mezi cílovou skupinou-žáci.“⁶³ Autory učebnic budou zkušení pedagogové, absolventi 4semestrálního kurzu EtV (250hodinového), autoři budou konzultovat se slovenskými autory učebnic EtV, kde byly publikace již zpracovány a nyní slouží při edukaci žáků.⁶⁴ Pro předmět Etická výchovy vzniknou osnovy ve formě: didaktických cílů, témat, výstupů, učiva a provázanosti s ostatními vzdělávacími oblastmi a průřezovými tématy v rámci RVP ZV.⁶⁵ Tento výstup poskytne učitelům EtV srozumitelnou, strukturovanou, jednoduchou a prakticky ověřenou základní metodickou podporu pro výuku. Tvůrci těchto osnov budou zkušení praktičtí pedagogové škol realizujících dlouhodobě EtV (mnozí z nich jsou autory závazného kurikula pro doplňující vzdělávací obor Etická výchova). Tvůrci osnov také působí jako lektoři, kteří vzdělávají učitele etické výchovy v dlouhodobých akreditovaných kurzech.⁶⁶

Dalším výstupem bude vytvoření internetového portálu www.etickavychova.cz, který bude sloužit jako efektivní nástroj a platforma pro komunikaci. Po ukončení projektu má por-

⁶¹ NIDV [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.nidv.cz/cs/projekty/projekty-esf/eticka-vychova-a-ucebnice/podrobne-o-projektu.ep/>

⁶² Srov. NIDV [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.nidv.cz/cs/projekty/projekty-esf/eticka-vychova-a-ucebnice/podrobne-o-projektu.ep/>

⁶³ NIDV [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.nidv.cz/cs/projekty/projekty-esf/eticka-vychova-a-ucebnice/podrobne-o-projektu.ep/>

⁶⁴ Srov. NIDV [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.nidv.cz/cs/projekty/projekty-esf/eticka-vychova-a-ucebnice/podrobne-o-projektu.ep/>

⁶⁵ Srov. NIDV [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.nidv.cz/cs/projekty/projekty-esf/eticka-vychova-a-ucebnice/podrobne-o-projektu.ep/>

⁶⁶ Srov. NIDV [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.nidv.cz/cs/projekty/projekty-esf/eticka-vychova-a-ucebnice/podrobne-o-projektu.ep/>

tál pokračovat nejen jako informační web pro žáky, učitele i širokou veřejnost, ale bude dostupný i jako nástroj pro evaluaci výstupů projektu, možnosti sdílení příkladů nejlepší praxe a může se stát zárodkem pro širší společenskou diskusi o etické výchově.⁶⁷

Výše zmíněné instituce angažující se na poli etické výchovy vycházejí z téhož konceptu - výchovy k prosociálnosti R. R. Olivara, směřují ke stejným cílům a cití obdobná poslání. Etické fórum, o.s. spoluzakládalo Etickou výchovu, o.p.s., zástupci Etického fóra jsou současně tvůrci podoby kurikula DVO EtV zakotveného v RVP. Již po léta před tím Etické fórum soustavně vzdělávalo učitele (mnozí z nich se stali lektory či koordinátory EtV na lokální úrovni). Autory nových metodických materiálů jsou rovněž lektori EF ČR, materiály jsou pilotovány na školách, kde je vyučují pedagogové, kteří prošli kurzem (250hodinovým či 40hodinovým) pod záštitou EF ČR. Parametry ocenění „Etická škola“ se opět týkají (i když nejen) toho, kolik členů učitelského sboru prošlo výše zmíněnými kurzy. Instituce jsou personálně i ideově propojeny. Důležitým faktorem je to, že další vzdělávání učitelů i materiály k etické výchově jsou v drtivé většině případů školám poskytovány zdarma. V rámci projektu „Etická výchova a učebnice“ MŠMT uvolňuje finanční zdroje z projektu pro školy, které chtějí zavádět etickou výchovu. Ty školy, jež dotaci obdrží, mají možnost objednat si vzdělávací služby pro své pedagogy u o.p.s., Etická výchova, která má akreditace na požadované kurzy.

O Etickém fóru, o.s. lze říci, že je vitální. Jeho členové i podporovatelé jsou zapálení pro svou práci a vnímají ji jako poslání, až misionářsky - v dobrém smyslu slova. K tomu zapálení se pak přidávají i prvky marketingu a lobbingu, aktivní rozesílání nabídek do škol a komunikace s ministerstvem v úsilí o uznání a institucionalizaci. Jelikož jiná centra dalšího vzdělávání učitelů podobnou činnost nevyvíjejí, pouze vytvářejí nabídku, tak se ta vitalita EF ČR v konečném důsledku stává faktorem, který potom bezprostředně ovlivňuje rozhodování ředitelů.

⁶⁷ Srov. NIDV [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.nidv.cz/cs/projekty/projekty-esf/eticka-vychova-a-ucebnice/podrobne-o-projektu.ep/>

6. ETICKÁ VÝCHOVA STOJÍCÍ „MIMO“ ETICKÉ FÓRUM

6.1.1. Jabok – vyšší odborná škola sociálně pedagogická a Jihočeská univerzita České Budějovice

Obě vzdělávací instituce nabízejí v různých podobách možnost studia etické výchovy. Zabývám se jimi podrobněji v kapitole Příprava na výuku etické výchovy. Na tomto místě bych se ráda zmínila o konceptu Filosofie pro děti, který pod obě instituce personálně i organizačně spadá.⁶⁸

6.1.2. Filosofie pro děti

„Filosofování s dětmi má být zábavné přemýšlení plné fantazie a úvah, odkrývání souvislostí, rozhození sítí, hraní si s myšlenkami a slovy, sledování a zkoušení nových možností a myšlenek... kdo filosofuje s dětmi, vychovává z nich (a zároveň ze sebe) pečlivě a samostatně myslící lidi, kteří jsou schopni rozlišování, lidi schopni rozlišování, lidi schopné jednat statečně a zodpovědně.“⁶⁹

Filosofie pro děti je program filosofického uvažování, který se zaměřuje na intelektuální rozvoj dětí, neboli na rozvinutí jejich schopnosti zdravého úsudku. Autorem této koncepce je americký profesor filosofie Mathew Lipman. Navrhuje překonat strohé výklady filosofie pomocí příběhů a následných dialogů vedoucích k přemýšlení a formování postojů. Filosofie pro děti je inspirována sokratovským dialogem, využívá ale i autorových poznatků z kognitivní a vývojové psychologie. Základní technikou je srovnávání bez hodnocení, podle kterého se určí podobnosti a rozdíly. Děti se učí vnímat správněji a diferencovaněji, myslet a mluvit přesněji a kritičtěji, rozhodovat uvědoměleji a jednat s možnostmi více variant.⁷⁰ Programu Filosofie pro děti se věnují internetové stránky www.p4c.cz zaštitěné Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích, kde je institucionálně zakotveno Centrum filosofie pro děti pod katedrou pedagogiky Teologické fakulty.⁷¹

⁶⁸ Srov. *Filosofie pro děti* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.p4c.cz/index.php?s=vzdelavani>

⁶⁹ Zoller, E., 2012, s. 11

⁷⁰ Srov. Zoller, E., 2012, s. 87

⁷¹ Srov. *Tfjcu* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.tf.jcu.cz/getfile/50106fb23734a998>

Hlavním cílem programu Filosofie pro děti je vychovávat pro demokratickou společnost jedince, kteří dovedou v první řadě správně usuzovat.⁷²

Úkoly, vytýčené pro dosažení cíle, jsou:

- Rozvinout kritické, tvořivé a logické myšlení
- Vést k objevování alternativ
- Prohlubovat přirozený sklon k přemýšlení
- Vést k samostatnému myšlení

Sama filosofie cílem není, je prostředkem k jeho dosažení. Základem pro metodu programu je podnětový materiál, který má nejčastěji formu pedagogického románu, napsaného přímo pro účely programu.⁷³ Program má dvě hlavní zásady: 1.) všechny varianty musí být vyslechnuty a probrány, 2.) Všechny názory musí být odůvodněny argumentací.⁷⁴

Zásadním přínosem je rozvoj logického a kritického myšlení, na který je program zaměřen, zahrnuje však i nácvik sociálních dovedností, jako např. kultivovaný slovní projev, naslouchání a citlivé reakce na projevy druhých. Pomáhá prohloubit schopnosti sebereflexe a autoregulace žáka. Posledním, a nejhůře uchopitelným, přínosem Filosofie pro děti je napomáhání v hledání smyslu vlastního života.⁷⁵

PhDr. Svobodová, která se soustavně věnuje Filosofii pro děti na Jihočeské univerzitě, v našem společném rozhovoru uvedla, že „filosofování“ je bytostná touha a úsilí hledat a nalézat odpovědi, formulovat nové otázky pro nové situace a kontexty, a to v dialogu s druhými.

Etická výchova v pojetí konceptu Filosofie pro děti vymezuje rozdíl mezi výchovou k etice a výchovou k morálce. Jednat morálně představuje dodržování určitého seznamu pravidel, aniž bychom ho měli zpochybnit. Jednat eticky znamená přemýšlet o běžně platné mo-

⁷² Srov. *p4c* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: http://www.p4c.cz/repository/lipmanova-filosofie-pro-deti_4c826993a0f15.pdf

⁷³ *P4c* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: http://www.p4c.cz/repository/lipmanova-filosofie-pro-deti_4c826993a0f15.pdf

⁷⁴ *P4c* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: http://www.p4c.cz/repository/lipmanova-filosofie-pro-deti_4c826993a0f15.pdf

⁷⁵ *P4c* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: http://www.p4c.cz/repository/lipmanova-filosofie-pro-deti_4c826993a0f15.pdf

rálce, dotazovat se na její předpisy a zákazy. Respektovat je je nezbytné tehdy, jsou-li v souladu s vlastními promyšlenými a odůvodnitelnými principy.⁷⁶

Výše zmíněná pojetí etické výchovy, tj. pojetí R.R. Olivara (v České republice institucionálně zaštitěného především Etickým fórem ČR) a pojetí projektu Filosofie pro děti, se proti sobě vymezují: *„Ačkoli v různých publikacích k etické výchově můžeme nalézt odkazy na Sokrata a jeho probuzení vědomí v posluchačích, často má etická výchova mnohem blíže k tomu, co se snažil sám Sokrates překonat - tedy postoj, kdy jako bychom už věděli, co je ctnost, a jakoby jen stačilo ji správnou metodou předat. Pod názvem etika nebo etická výchova se pak často vyučuje spíše výchova občanská, případně morálka či dokonce etiketa. Namísto otázky „co je dobro?“ se tak upřednostňuje otázka „Jak se chovat na veřejnosti?“ To je jistě (sociálně) praktické, ale s filosofií (a etikou jako její součástí) to nemá mnoho společného“⁷⁷*

Výše uvedená pojetí etické výchovy s sebou nesou významné otazníky nad rozdíly: hodnoty, postoje, přesvědčení, žák je musí objevit a učitel mu cestu usnadňuje tím, že sám poskytuje vzor (prosociálnosti), který má být žákem osvojen? Nebo jsou hodnoty něčím, co je třeba vytvořit, za spolupráce učitele a žáka vybudovat? Něčím, co nemůže být „nalezeno“ ale musí být „vytvořeno“?

6.1.3. Rubicon

Pouze ve stručnosti představím projekt Rubicon, který je školní pomůckou propojující Etickou výchovu s využitím moderních technologií. Prostředí školy propojuje s virtuální realitou a účinně tak pomáhá výchově žáků.⁷⁸

„Vede žáky k zodpovědnému chování a jednání, k umění hospodařit, k umění žít ve společnosti ostatních, k umění se dohodnout, spolupracovat, těšit se z úspěchů svých i z úspěchů ostatních“⁷⁹

Smyslem projektu Rubikon byla od počátku výchova mladé generace, to se děje prostřednictvím vlastních zážitků žáka, byť z virtuálního prostředí. *„Rubikon je zjednodušený model reálného života ve virtuální realitě. Každý z žáků má jednu postavu (tzv. avatara) a domeček v*

⁷⁶ Srov. Zoller, E., 2012, s. 11

⁷⁷ *K etické výchově.*, 2011, s. 31

⁷⁸ Srov. *Systém Rubicon* [online]. [cit. 2014-05-19]. Dostupné z: <http://www.systemrubikon.cz/homepage.php>

⁷⁹ *Systém Rubicon* [online]. [cit. 2014-05-19]. Dostupné z: <http://www.systemrubikon.cz/homepage.php>

*rámci své třídy. Avatar má jeden život. Musí si jej chránit. Postava musí tak jako v reálném životě jíst, spát a může se i bavit.*⁸⁰ Chování jednotlivých avatarů je hodnoceno učitelem, ten má nezastupitelnou úlohu. Sleduje dění ve virtuálním světě Rubiconu a situace tam vzniklé se studenty rozebírá, hodnotí a vyvozuje závěry. „*Za své „opravdové“ čestné chování (ne za kladné chování účelově vynaložené s cílem nasbírat „kladné body“)* je každý účastník virtuálního života kladně hodnocen a odměňován. To platí i naopak. Celý proces, který může trvat i několik let, je završen slavnostním ceremoniálem předávání prstenů Rytířů Rubikonu.“⁸¹ Systém Rubikon vede k zvýšení motivace žáků k výuce, zlepšení vztahů ve třídě.

6.1.4. Portál www.vychova.eu

Jako o posledním se zmiňuji tento portál, který také nabízí možnost uchopení etické výchovy. Novátorské na tomto přístupu, je prolnutí Roche Olivarovy etické výchovy s ideály pedagogického konstruktivismu. Žák dostává prostor pro vybavení všech svých znalostí/dovedností/postojů, jež k danému tématu vlastní, tím si oživuje svoje „staré struktury“. Tato fáze se nazývá Evokace. Následuje fáze Uvědomění, během které se žák seznamuje s novou informací, vytváří si novou dovednost či postoj, přičemž si obohacuje svou „starou strukturu“. Toto pojmenovává PhDr. František Rozum, autor portálu www.vychova.eu, jako stavění mostů mezi starým a novým. Fází upevnění poznatků a hodnocení je závěrečná reflexe. Žáci formulují své závěry vlastními slovy, dostávají prostor k výměně názorů a argumentaci.⁸²

⁸⁰ *Systém Rubicon* [online]. [cit. 2014-05-19]. Dostupné z: <http://www.systemrubikon.cz/homepage.php>

⁸¹ *Systém Rubicon* [online]. [cit. 2014-05-19]. Dostupné z: <http://www.systemrubikon.cz/homepage.php>

⁸² Srov. Rozum, F., 2012. 61

7. UČITEL ETICKÉ VÝCHOVY

„Důležitější, než slovní poučování, je autentický výkon učitele jako toho, kdo chce a má být blízek žákovu vnímání. Toť úloha přenáročná, má-li mravnost být nejen „přednášena“ nýbrž samotným vychovatelovým habitem přibližována, až do dostatečné blízkosti žákova zakoušení. Což je možné jen v doprovodu nenamyšlené skromnosti, nikoli pyšné superiority.“⁸³

7.1. Osobnost učitele etické výchovy

Je nezbytné, aby si učitel uvědomoval, jaký vliv může mít jeho chování na žáky, protože jim je příkladem a identifikačním vzorem⁸⁴, zdůrazňuje ve své publikaci Chris Kyriacou.

S tímto ideálem stojí na startovní čáře kariéry každý učitel. Meta je vytýčena: Učitel je osobou, která významně formuje osobnost mladého člověka, žáci ho respektují. Je to profesionál, od kterého společnost očekává plnění poslání, které je s výkonem této profese spojeno; je to vzdělávání, výchova a všestranná kultivace vyvíjející se osobnosti dítěte. Potom přijde každodennost a konfrontace s reálnými možnostmi. Naplnění ideálů vyžaduje kompetence. Při rutinním vyučování odborných předmětů se výchovné způsobilosti mohly vytratit nebo se nenašla příležitost k jejich rozvíjení. Školní prostředí je součástí společnosti a celospolečenské klima má ve školách ještě ostřejší kontury.

Přesto mnoho učitelů pracuje se zájmem, zaujetím a maximálním profesním nasazením, uvědomují si významnost svého poslání. Jsou srozuměni s tím, že si nevystačí s informacemi, znalostmi a dalšími pedagogickými dovednostmi, jež získali v průběhu své přípravy na povolání. Vědí, že na sobě musí pořád pracovat, neustále se vzdělávat, sledovat vývoj požadavků kladených na proces vzdělávání, sledovat nové vyučovací metody a strategie, ale také společenský vývoj, změny v oblasti ekonomické, demografické i kulturní.

Bylo by příliš optimistické se domnívat, že je to jev masový. Seznamovat se s novými poznatky ve vlastním oboru, např. ve fyzice či biologii, se zdá nezpochybnitelné. Posilovat své kompetence v oblasti výchovné tak samozřejmé není. Někteří pedagogové z důvodu svého vnitřního ustrojení nemile pocítují utlumenou výchovnou roli školy a intuitivně hledají, co

⁸³ *K etické výchově.*, 2011, s. 10

⁸⁴ Srov. Kyriacou, Ch., 2008, s. 21

by tuto mezeru zaplnilo. Pomyslně se obracejí ke státu, nechápajíce, proč „výchově charakteru“ nedá systematickou podporu. Tím se z toho stává věc odborně politická. Učitel pravděpodobně neovlivní charakter státem vyžadovaných kompetencí v oblasti vzdělávání ani socioekonomický vývoj naší země. Zcela v rukou má ale způsob výuky, který nabízí svým žákům a který denně praktikuje ve škole.⁸⁵ Osobnost učitele je v etické (nejen) výchově klíčovým prvkem. Je to právě on, jenž by měl pro žáky být vzorem etičnosti. Učitelství svou podstatou spadá do pomáhajících profesí, stojí na vztahu mezi učitelem a žákem.⁸⁶ Pokud bychom chtěli hledat nějakou charakteristiku učitele etické výchovy, měl by to být jedinec, který umí přiznat svou chybu, nikoli takový, který se domnívá, že je neomylný. Přitom nikoli takový člověk, který by se obsesivně vracel ke svým nedostatkům, ale takový, který, ukáže-li se jeho chyba, se k ní umí postavit. V tom je učitelství náročné, protože pracovat s vlastními chybami a zároveň být autoritou může mnohým připadat jako pedagogicky nemožné. Nicméně právě opravdovost učitele, tedy člověka z masa a kostí, je momentem, který může být pro žáky velkou inspirací. by nerezignovali na svou povolanost bojovat s vlastními chybami a v otevřenosti vůči druhým i světu uskutečňovat stále plněji své lidství.⁸⁷

⁸⁵ Srov. Sitná, D., 2009, s. 10

⁸⁷ Srov. *K etické výchově*, 2011, s. 5

7.2. Příprava na výuku etické výchovy

„V oblasti etické výchovy je jak studující, tak učitel stále na cestě.“⁸⁸

7.2.1. Kurzy Etického fóra

Etické fórum ČR je dlouhodobě etablovanou institucí poskytující vzdělání v etické výchově. Kurzů, které Etické fórum pořádá, je mnoho, jsou akreditovány MŠMT, lektorují je členové Etického fóra, vycházejí z konceptu Roche Olivara a Ladislava Lencze.

7.2.2. Kurz etické výchovy – výchovy k prosociálnosti

Dlouhodobě EF ČR nabízí čtyřsemestrální kurz v rozsahu 250 hodin. Kurz je určen pedagogickým pracovníkům, kteří absolvovali vysokoškolské magisterské studium pedagogického zaměření či jiné pedagogické vzdělání, tedy učitelům základních a středních škol (zvláště občanské výchovy, rodinné výchovy a učitelům základů společenských věd), třídním učitelům, vychovatelům, preventistům a rovněž všem zájemcům o práci s mládeží ve volnočasových aktivitách a katechetům.⁸⁹ Kurz probíhá třikrát za semestr, a to většinou v sobotu od 8.00 do 18.00 hodin. Součástí kurzu jsou dvě povinná čtyřdenní soustředění, která se organizují v rámci letních prázdnin. Kurz končí závěrečnou zkouškou, součástí zkoušky je obhajoba závěrečné práce. Cena dvouletého kurzu: Kč 15.000–20.000, ovšem kurzovné může hradit učitel škola v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. Cena je aktuálně stanovena v závislosti na získání finanční podpory. Je-li kurz podpořen příspěvkem a dotacemi krajských a městských úřadů, nadací, fondů a dárců, jeho cena se snižuje.⁹⁰ Jen pro zajímavost uvádím, že na webových stránkách Sítě křesťanských učitelů se dočteme, že pro její členy je možné získat dotovanou cenu 10 000 Kč.⁹¹

„Cílem kurzu je vyškolit realizátory projektu Etická výchova Ladislava Lencze v rámci školních vzdělávacích programů tak, aby uplatňovali etickou výchovu nebo její styl a metody ve výuce jiných předmětů, využívali získaných dovedností mimo vyučování (vedení kroužků

⁸⁸ K etické výchově., 2011, s. 5

⁸⁹ Srov. Etické fórum ČR [online]. [cit. 2014-05-05].

Dostupné z: <http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/kurzy/propozice>

⁹⁰ Srov. Etické fórum ČR [online]. [cit. 2014-05-05].

Dostupné z: <http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/kurzy/propozice>

⁹¹ Srov. Sít křesťanských učitelů [online]. [cit. 2014-05-05].

Dostupné z: <http://www.situcitelu.cz/?p=41>

EtV, práce ve školním klubu a podobně) a ve výchovatské práci. ⁹², „*Metodika kurzu navazuje na koncepci prosociální výchovy prof. R. Roche Olivara z Nezávislé univerzity v Barceloně a iniciátora zavedení etické výchovy na Slovensku Mgr. L. Lencze.*“ ⁹³

Je tedy zřejmé, že tento kurz navazuje na koncepční i hodnotová východiska španělské verze ve slovenské modifikaci.

PhDr. Taláčková, která učí EtV na jihlavském gymnáziu a je současně absolventkou i lektorkou 250hodinového kurzu, se o něm vyjádřila tak, že poskytuje příležitost učitelům zažít si EtV „na vlastní kůži“, projít si jednotlivá témata a metody, jako by oni byli sami žáky.

7.2.3. Etická výchova ve volnočasových aktivitách

80hodinový kurz EtV ve volnočasových aktivitách je stejně jako předchozí kurzem schváleným MŠMT, organizovaným EF ČR jako akreditovanou vzdělávací institucí a vedený týmem lektorů EF ČR. Je určen pro pedagogy volného času, vychovatele školských zařízení, vedoucí školních zájmových kroužků a klubů, kteří by etickou výchovu aplikovali do své praxe. Cílem je, aby si účastník osvojil didaktiku rozvoje sociálních dovedností žáků uplatňovaných ve volnočasových aktivitách, se zážitkovými metodami podporujícími tvorbu kolektivu. Aktivně si vyzkouší některé techniky typické pro práci v etické výchově. Získá orientaci ve vztahu etické výchovy ke klíčovým kompetencím. Účastníci kurzu v jeho druhé části postupně zpracují přípravu jedné konkrétní aktivity z jedné části programu EV a interaktivním způsobem předvedou její realizaci v kurzu. Podkladem pro získání osvědčení je tato příprava v rozsahu 1 – 2 strany A4 a hodnocení aktivity lektorem. Součástí může být i zpráva o realizaci uvedené aktivity se skupinou dětí ve volnočasových aktivitách. ⁹⁴

7.2.4. Aplikace EtV v pedagogické praxi

Tento 40h kurz etické výchovy v současnosti probíhá a je určen těm pedagogům, kteří chtějí využít etickou výchovu integrovaně v různých předmětech, při třídnických hodinách, na školních výjezdech atp. Cena kurzu je 5 000 Kč a každé setkání trvá 10 vyučovacími hodinami.

⁹² *Etické fórum ČR* [online]. [cit. 2014-05-05].

Dostupné z: <http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/kurzy/propozice>

⁹³ *Etické fórum ČR* [online]. [cit. 2014-05-05].

Dostupné z: <http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/kurzy/propozice>

⁹⁴ Srov. *Etické fórum ČR* [online]. [cit. 2014-05-05].

Dostupné z: <http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/kurzy/propozice>

Pro zajímavost uvádím, že absolventi tohoto kurzu pomáhají své škole naplnit kritéria pro získání ocenění Etická škola. Blíže se o tom zmiňuji v podkapitole Etická výchova, o.p.s.⁹⁵

7.2.5. Etická výchova na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové

Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové jako jediná česká vysoká škola nabízí akreditované vzdělání pro učitele předmětu Etická výchova přizpůsobené podobě tohoto doplňujícího vzdělávacího oboru. Studijní obor nese název Učitelství pro 2. stupeň základních škol - etická výchova, jedná se o prezenční obor koncipovaný jako dvouoborové studium v kombinaci s jiným studijním oborem v rámci studijního programu Učitelství pro základní školu.⁹⁶

7.2.6. Kabinet etické výchovy při Katedře pedagogiky a psychologie PdF UHK

Kabinet etické výchovy byl založen z iniciativy pracovníků katedry pedagogiky a psychologie a v návaznosti na Projekt podpory etického vzdělávání Královéhradeckého kraje, který byl vyhlášen v červnu 2003.⁹⁷ Kabinet etické výchovy dlouhodobě připravoval zavedení etické výchovy do škol. Jeho vedením byla pověřena PhDr. Eva Švarcová, Ph.D., která současně působí i jako externí lektorka vzdělávacích kurzů pořádaných EF ČR. Úkolem Kabinetu etické výchovy je především informovat, monitorovat, podporovat a aktivně přispívat ke zvýšení úrovně etické výchovy nejen královéhradeckého regionu. Kabinet etické výchovy je ve spolupráci s EF ČR od roku 2008 garantem kurzů Etické výchovy v celé České republice. Členem kabinetu je mj. i Doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D., který je odborným garantem všech vzdělávacích aktivit EF ČR.

Kabinet etické výchovy plní především tyto funkce:

- *Funkce informativní* - úkolem KEV je nabízet informační servis pedagogické i ne-pedagogické veřejnosti zejména v Královéhradeckém kraji (KHK) o akcích spojených s etickou výchovou i o dalších aktivitách směřovaných do etické oblasti.

⁹⁵ Srov. *Etické fórum ČR* [online]. [cit. 2014-05-05].

Dostupné z: <http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/kurzy/20140426>

⁹⁶ *Univerzita Hradec Králové* [online]. [cit. 2014-05-05].

Dostupné z: <http://www.uhk.cz/cs-cz/studium/studijni-obory/standardni-studium/vyhledavani/Stranky/default.aspx>

⁹⁷ Srov. *Kabinet Etické výchovy* [online]. [cit. 2014-05-05].

Dostupné z: <http://loxias.uhk.cz/kpp/kev/>

- *Funkce monitorovací* - dalším úkolem je monitorovat stav etického vzdělávání na základních a středních školách v KHK a napomoci vytvářet kvalitní a v praxi osvědčené dílčí i komplexní projekty etického vzdělávání v jakékoliv podobě (celoškolské preventivní projekty, uplatnění prvků etické výchovy v programech škol apod.).
- *Funkce osvětová* - KEV ve spolupráci s Katedrou pedagogiky a psychologie UHK obsahově i organizačně zajišťuje akce související s etickou problematikou. Mezi větší akce patří pořádání konferencí s etickou tematikou, diskusní semináře a pracovní setkávání s cílem propagovat etickou výchovu. KEV dále organizuje a lektorsky zajišťuje přednášky a semináře pro pedagogickou i nepedagogickou veřejnost královéhradeckého kraje dle zájmu a potřeby. Tematicky je pozornost zaměřena především do oblasti metodické (metodika prevence sociálně patologických jevů, metodika rozvoje charakteru žáků apod.). Doc. Vacek a dr. Švarcová lektorsky zajišťují kurzy etické výchovy pro učitele KHK, které jsou organizovány ve spolupráci s Etickým fórem ČR. Byly vydány metodické materiály, které přispívají ke zkvalitnění úrovně etického vzdělávání nejen v královéhradeckém kraji.
- *Funkce organizačně - technická* - členové KEV se organizačně podílejí na zajištění průběhu dvouletého kurzu etické výchovy pro učitele KHK, který je kurzem EF ČR (akreditace MŠMT). Organizační a lektorská spoluúčast na tomto kurzu umožňuje plnit i ostatní funkce KEV. KEV organizačně zajišťuje všechny výše avizované akce.⁹⁸

Různé typy vzdělávání, které jsem zmínila výše, mají mnoho společného a jsou vzájemně provázány. Vycházejí ze stejného konceptu etické výchovy, zajišťují je a garantují stejní lidé. Je pravděpodobné, že i hodnotová východiska budou stejná.

7.2.7. Etická výchova na katedře pedagogiky Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

⁹⁸ *Kabinet Etické výchovy* [online]. [cit. 2014-05-05].
Dostupné z: <http://loxias.uhk.cz/kpp/kev/>

Katedra pedagogiky se ve své vědecké, publikační a pedagogické činnosti zabývá oblastmi obecné pedagogiky a didaktiky, náboženské pedagogiky, pedagogiky volného času, zážitkové pedagogiky, sociální a speciální pedagogiky, estetické výchovy a filosofie výchovy.⁹⁹ Koncepce etické výchovy s, klade otázky po úloze etiky v rozvoji osobnosti, a to včetně dimenze nadindividuální. Reflexe základů etické výchovy umožní studentům seznámit se s různými pojetími etické výchovy a rozkrýt jejich myšlenkové založení. Jde o filosofickou přípravu se zvláštním zaměřením na rozmanité oblasti etické výchovy. Podoba EtV na katedře pedagogiky na Jihočeské univerzitě se výrazně liší od konceptu, který je spjatý s R. R. Olivarem, L. Lenczem, EF ČR, Kabinetem etické výchovy při univerzitě Hradec Králové. Tento koncepční rozdíl můžeme spatřit, pokud se podrobněji podíváme například na souhrn témat tvořících obsah 250hodinového kurzu nabízeného EF ČR a srovnáme to s doprovodnými materiály k výuce oboru Etická výchova na Katedře pedagogiky Teologické fakulty Jihočeské univerzity. První model vzdělávání v etické výchově je více psychologizující, s důrazem na praktické využití nabytých postojů, hodnot, informací. Řadí se mezi tzv. normativní modely morální výchovy. Model druhý je filozofující, uvažuje o etice jako o filosofické disciplíně. Zabývá se např. vývojem chápání svědomí, kategoriemi dobra a zla, historickým vývojem pojmu ctnost či hodnota apod. Ve stejném duchu je koncipován i obsah a cíle jednotlivých předmětů. Studenti tohoto oboru jsou samostatnými úkoly („*pokuste se stanovit zásady společenského řádu pro společnost, kdy nevíte, kým ve společnosti jste*“¹⁰⁰), diskusemi, prací s texty (například Aristotelovými) vedeni k budování vlastního úsudku.

Předměty dotýkající se etiky a etické výchovy vyučuje na katedře pedagogiky Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích PhDr. Bc. Zuzana Svobodová, Ph.D. V rámci procházení její publikační činnosti jsem narazila na knihu s názvem K etické výchově, ze které často cituji. Jako jedna z mála nabízí pohled na EtV zařazený do kontextu historického, geografického i společenskovedního. Spíše než k hotovým odpovědím a poznatkům vede k otázkám k zamyšlení. Jaký je učitel etické výchovy, k jakým cílům etická výchova žáky směřuje apod. Považovala jsem pro svou práci za plodné doktorku Svobodovou

99 Teologická fakulta Jihočeské univerzity [online]. [cit. 2014-05-05].

Dostupné z: <http://www.tf.jcu.cz/katedry/pednov/okatedre>

¹⁰⁰ Teologická fakulta Jihočeské univerzity [online]. [cit. 2014-05-06].

Dostupné z: <http://www.tf.jcu.cz/katedry/pednov/osoby/svobodova/vyuka>

kontaktovat a osobně se s ní setkat. Na náš rozhovor se odkazují v různých částech textu mé diplomové práce, na základě tématické příslušnosti.

7.2.8. JABOK – vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická

Etická výchova se na této VOŠ vyučuje v rámci aktivit Centra pro další vzdělávání, jehož klienty jsou nejčastěji sociální pracovníci a pedagogové. Škola je držitelem akreditace MPSV ČR pro oblast celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků a pracovníků v sociálních službách, a rovněž akreditace MŠMT ČR pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. Kurzy EtV jsou akreditovány MŠMT a zajišťují je vyučující Jaboku pod vedením PhDr. Zuzany Svobodové, Ph.D., která se etice věnuje vedle Jihočeské univerzity ještě v ústavu etiky 3. lékařské fakulty a právě na Jaboku.

E-learningové kurzy pro učitele etické výchovy

- Etická výchova na primárním stupni škol v České republice
- Etická výchova na primárním stupni škol v zahraničí
- Etická výchova na sekundárním stupni vzdělávání v zahraničí
- Etická výchova na gymnáziu – současný stav a možnosti v České republice
- Plánování etické výchovy na gymnáziu
- Plánování etické výchovy na základní škole
- Práva dítěte
- Práva lidí s postižením
- Sociálně-etická dimenze – RVP ZV: Výchova demokratického občana
- Sociálně-etická dimenze – RVP ZV: Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech
- Sociálně-etická dimenze – RVP-G
- Uvedení do lidských práv¹⁰¹

Během našeho rozhovoru PhDr. Svobodová uvedla, že v současnosti jsou on-line kurzy stále v nabídce, ale není o ně velký zájem. Jedním z důvodů může být to, že nejsou dostatečně propagovány a učitelé se o nich vůbec nedozvídají.

¹⁰¹ *Jabok* [online]. [cit. 2014-05-09].

Dostupné z: <http://www.jabok.cz/kurzy/etika-eticka-vychova-pro-vyuku-na-zakladni-skole>

Krátké kurzy etické výchovy nabízené v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků

- Kurz: Etika a etická výchova pro výuku na základní škole

7hodinový kurz je určen až dvaceti účastníkům, akreditovaný MŠMT. Jeho cílem je seznámit učitele s vzdělávacími programy v oblasti etiky a etické výchovy v některých evropských zemích a v ČR. Zaměřuje se na podporu začlenění etických témat ve výuce a na.¹⁰²

- Kurz: Plánování předmětu etická výchova

Kurz je určen především učitelům, kteří chtějí kvalitně připravovat výuku etické výchovy na základních a středních školách. Na základě představení několika modelů etické výchovy vytvoří vlastní syllabus k etické výchově odpovídající rámcovému vzdělávacímu programu, kriticky ho zhodnotí a v diskusi hledají klíčové prvky etické výchovy. Učitelé procházejí tématy: různé vzdělávací modely v oblasti etické výchovy, přednosti a meze jednotlivých systémů etické výchovy, etická výchova v rámcových vzdělávacích programech ČR. Kurz je stejného rozsahu jako předešlý: trvá sedm hodin a je určen dvaceti účastníkům. Oba kurzy lektoruje PhDr. Svobodová.¹⁰³

¹⁰² *Jabok* [online]. [cit. 2014-05-09].

Dostupné z: <http://www.jabok.cz/kurzy/etika-eticka-vychova-pro-vyuku-na-zakladni-skole>

¹⁰³ *Jabok* [online]. [cit. 2014-05-09].

Dostupné z: <http://www.jabok.cz/kurzy/planovani-predmetu-eticka-vychova>

8. UČEBNICE ETICKÉ VÝCHOVY

Paleta učebnic, které se zabírají etickou výchovou, je od doby obhajoby mé bakalářské práce pestřejší. Budu se jednotlivě věnovat rozboru všech učebnic, s důrazem na kapitoly pojednávající o tématech: rodinný a sexuální život. Právě na těchto tématech, které se bytostně dotýkají svobody každého jedince, lze nejlépe posoudit, z jakého světonázoru autoři vycházejí. Učebnice jsou řazeny od těch, které se více odpovídají náboženskému konceptu etické výchovy, k těm sekulárnějším.

Důvodem, proč se jednotlivými učebnicemi zabývám, je předpoklad, že se výběru konkrétního textu odráží i osobní přesvědčení učitele, které odpovídá/neodpovídá eticko-filosofickým základům učebnice. Volba učebnice může být jedním z faktorů, jenž ovlivňují konečnou podobu výuky.¹⁰⁴

8.1. Etická výchova metodické materiály I-III

Těmto metodickým materiálům, jejichž autory jsou Ladislav Lencz, Olga Křižová a Eva Ivanová, se podrobně věnuji ve své bakalářské práci. V té době téměř žádné jiné materiály neexistovaly, a pokud mne zajímala otázka, jaká jsou hodnotová východiska etické výchovy, musela jsem vycházet právě z nich. Zejména v metodickém materiálu III se vyskytují silně konzervativní, místy až homofobní výroky typu: „*Homosexuál je nejen v rozporu s okolím, ale i sám se sebou, se svojí biologickou podstatou.*“¹⁰⁵, díky kterým jsou tyto materiály považovány za kontroverzní. Etické fórum ČR na kritiku Lenczových metodik reagovalo tím, že označilo některé pasáže textů za zastaralé a uznalo nutnost je aktualizovat. Ty v současné době existují v elektronické podobě a jsou pilotovány na čtyřiceti školách.

8.2. Etická výchova- pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií, Etická výchova - příručka pro učitele pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií od nakladatelství Fraus

Nová učebnice a nová příručka, které vznikly v roce 2013, svým obsahem kopírují zpracování etické výchovy v RVP ZV a G, obsahují základní i aplikační témata, recenzenty byli členové Etické fóra. V učebnicích je kombinována teorie s rozбором textů a otázkami k zamyšlení. Působí dojmem, že se jednotlivými tématy rychle „probíhá“- např. s tématem

¹⁰⁴ K tomuto závěru jsme dospěli v konverzaci s PhDr. Štěrbou

¹⁰⁵ Lencz, I., Ivanová, E., 2003, s. 101

Mezilidské vztahy a komunikace se autoři vypořádali na všehovšudy šesti stranách. Téma Důstojnost lidské osoby je uchopeno a rozebráno rovněž na šesti stranách. Jednotlivé texty působí jednoduše, otázky k diskusi návodně. Celkově si neumím představit, že by učitel vycházel pouze z této učebnice, která se pohybuje v „etických vodách“ velmi povrchně a důležitá témata pouze „nařukává“. Podívejme se konkrétně, jak bylo uchopeno aplikační téma Výchova k sexuálnímu zdraví a rodinnému životu.

„*Co nám říká slovo sex?*“¹⁰⁶ Kapitola je uvozena touto otázkou. Odpověď na ní však nenalezneme ani na jedné stránce ze dvou, které jsou tomuto aplikačnímu tématu. Pod úvodní otázkou najdeme hesla: Mládí je příprava na lásku. Řešení dilema ve vztazích s přáteli i partnery. Zodpovědný vztah k sexualitě. Obtěžování a násilí ve vztazích partnerských i rodinných. Zdravý partnerský vztah, sexuální orientace.¹⁰⁷

Následuje krátký text, který nijak nereflektuje téma sexu. Poté „trocha teorie“, kde se dozvíme, že „*Vše, co děláme, je ovlivněno tím, v co věříme. Jedním z aspektů sebeúcty je myslet sám za sebe.... protože pokud se týká dilema vztahů mezi lidmi, partnery, přáteli, nejsilnější je obava, že bychom mohli člověka ztratit. Ale pozor, pokud se necháme ovlivnit jen názorem druhého a nebudeme myslet za sebe, mohli bychom prožít velké zklamání*“¹⁰⁸ O tom, jak tyto řádky studentovi odpoví na otázku, co mu říká slovo sex, se můžeme dohadovat. Otvírá se téma sebeúcty, pod hlavičkou „trocha teorie“, která je spíše než teorií směsí hesel. Pokračujeme v „otázkách k diskusi“, máme se zamyslet nad následujícími výroky: *Síla není nejlepší způsob, jak přimět někoho, aby dělal to, co chceme*“, „*Škádlení lidí není správné, může ublížit i zranit, i když pro toho, kdo si z lidí utahuje, to může být zábavné.*“¹⁰⁹ Opět se nacházíme v naprosto jiném tématu, o kterém můžeme tušit, že autoři kolem sexu krouží, ale explicitně se o něm nezmiňují. Hesla rozvíjejí úkoly: „*Popište situace, ve kterých by se v rámci přátelství či partnerství obě myšlenky naplňovaly (domácí násilí, sexuální obtěžování)*“, „*Nyní se zamyslete a napište, jak je možné popsáním situacím předcházet*“.¹¹⁰ V závěru jsou žáci vedeni k tomu, aby shromáždili poznatky ze svého okolí, za pomoci otázek: „*Co nejvíce charakterizuje vztah mezi mužem a ženou, kteří spolu chodí nebo jsou manželé? Jak se liší role muže a*

¹⁰⁶ Havlíková, D., Drábková, B. 2013, s. 66

¹⁰⁷ Srov. Havlíková, D., Drábková, B. 2013, s. 66

¹⁰⁸ Havlíková, D., Drábková, B. 2013, s. 66

¹⁰⁹ Havlíková, D., Drábková, B. 2013, s. 67

¹¹⁰ Havlíková, D., Drábková, B. 2013, s. 66

ženy v současné době a v minulosti? Nyní jste na pustém ostrově. Je tam i několik dalších lidí, ale vy je doposud neznáte. Vytvořte seznam vlastností, které by tito lidé měli mít a proč, aby vám mohli být dobrými společníky. Potom společně porovnejte vlastnosti a po vyhodnocení si ujasněte, zda je většina vlastností specifická pro jednotlivá pohlaví, nebo jsou společná, univerzální. Většina vlastností vhodných pro partnera je odrazem kvalit, které přispívají ke zdravému sexuálnímu vztahu.“ Není patrné, k čemu tyto otázky mají žáka vést. A na samém konci se studenti dozvědí, že: *„sebeúcta je základem pro vytváření pozitivního vztahu k vlastní sexualitě a svému sexuálnímu chování. Chlapci a dívky jsou schopni zodpovědného sexuálního chování ve stejné míře. Při vztazích mezi jedinci je potřeba brát ohled na hodnoty, práce a pocity ostatních, společenské hodnoty spojené s rodinou, přáteli, případně náboženskou vírou. Rodičovství je považováno za základní cíl a hodnotu každého jedince. Důležitá je ovšem zralost osobnosti a partnerského vztahu. Nežádoucí je konzumní vztah k sexualitě“.*¹¹¹ Žáci se tedy nedozvídají nic o tom, co jim říká slovo sex, nejdříve si projdou příběh, pak se dozvědí, že nejdůležitější je sebeúcta, pak, že nemají používat sílu k tomu, aby někdo dělal to, co oni chtějí, nakonec že nemají nikoho škádlit. Text se drží na úrovni vysoké obecnosti, provazuje nesourodá a zavádějící témata. Ještě větším problémem je nepřítomnost určitých témat, neobávám se to značit za tabuizování, např. učebnice zmiňuje vztah pouze muže a ženy, zatímco zkušenost žáků je jiná. Tím se dospívající jedinec může dostat do vnitřního rozporu.

Snad už jen pro zajímavost uvedu, co k tématu Výchova k sexuálnímu zdraví a rodinnému životu dodává Příručka pro učitele ze stejné řady nakladatelství Fraus. Cílem učitele je vysvětlit, jaký význam má výchova k sexuálnímu zdraví a rodinnému životu pro vývoj osobnosti člověka. Porozumět, jaký má sebeúcta vliv na partnerské a sexuální chování. V oblasti postojů žák po provedení výše zmíněných aktivit oceňuje hodnotu přátelství, uvědomuje si různé podoby lásky, zaujímá negativní postoj k fyzickému a psychickému týrání, vytváří si pozitivní vztah k vlastní sexualitě a svému sexuálnímu chování. V oblasti znalostí a vědomostí žák rozlišuje roli muže a ženy v současné době i v minulosti. Dokáže vysvětlit význam sebeúcty pro partnerský vztah. V oblasti dovedností umí vyjádřit své pocity a emoce v dialogu s

¹¹¹ Havlíková, D., Drábková, B. 2013, s. 67

druhými, dokáže myslet a jednat sám za sebe, bere ohled na práva a hodnoty ostatních, dovede rozlišit vlastnosti vhodné pro partnera.¹¹²

8.3. Pilotní verze materiálů pro Etickou výchovu

Rozbor nových materiálů považuji pro svou práci za stěžejní a věnuji mu věnuji pozornost. Lze očekávat, že se na podzim 2014 učebnice rozšíří do většiny škol, kde je EtV vyučována. Přestože jsou texty (učebnice, pracovní listy a metodika pro učitele) pilotovány až na čtyřiceti školách, nejsou veřejně dostupné. Pro jejich získání bylo nutné vyplnit formulář na stránkách Etického fóra ČR, včetně plného jména a instituce, za kterou vystupuji, a připojit oficiální žádost. Poté mi byl e-mailem zaslán odkaz, z něhož bylo možné texty stáhnout, ovšem pouze po jednotlivých lekcích, pro každý ročník cca po 30 kusech. Orientaci v souborech ztěžovala skutečnost, že bylo nutné uložit je zvlášť, tzn. 9 ročníků, v každém ročníku po 30 lekcích, a každá lekce se skládá z tří typů materiálů. Přibližně tedy přes 800 souborů.

Pracovní listy, učebnice i metodika pro učitele vznikají v rámci projektu Podpora implementace Etické výchovy do vzdělání na ZŠ a v nižších ročnících víceletých gymnázií. Jsou tedy plně financovány ESF a školy je získají zdarma.

Jak jsem uvedla výše, materiály zatím nejsou veřejnosti k dispozici, po schválení budou tištěny a vázány, ve školách se objeví pravděpodobně v září 2014. Je tedy obtížné je citovat – uvádím alespoň, na jakém místě, v jaké lekci, jsem informaci našla.

Metodiky jsou velmi podrobné, představují pro učitele kompletní návod, jak vyučovací jednotku uchopit a poskládat. Jejich autoři kalkulují s i potenciálními konkrétními dotazy žáků a nabízejí učitelům prefabrikované odpovědi. Rovněž počítají s možnými úskalími, na které může pedagog při hodině narazit, a shrnují je na závěr každé lekce jako Doporučení/pozor.

Vybrala jsem si tři témata, vzájemně propojena, jejichž podání jsem sledovala napříč ročníky: rodina, sexualita a gender.

¹¹² Srov. Havlíková, D., Drábková, B. 2013, s. 34

Téma rodina:

Starší materiály k EtV překládají rodinu jako systém tvořený matkou, otcem a dětmi. Tím, že nezmiňují jiné varianty, nepřipouštějí zřejmě ani jejich existenci. V pilotovaných materiálech nacházíme posun, počítá se s tím, že i rozvedené či problematické rodiny zůstávají rodinami. Jako Doporučení/pozor v Lekci 1 pro 1. ročník najdeme: „*K tématu přistupujeme velmi citlivě (mnoho dětí vyrůstá v neúplné rodině či s nevlastním rodičem, sourozenci..)*“.¹¹³ Z toho vyvozují, že autoři upustili od konzervativního pojetí rodiny jako jednotky, kterou tvoří vždy matka, otec a děti a jiný útvar rodinou není.

Téma sexualita:

Tématu sexuality a sexuálního zdraví autoři dopřávají velký prostor. Důvodem k tomu je pravděpodobně snaha předejít kritice a dosáhnout všeobecné přijatelnosti textů.

Spíše zdravotní než etický pohled na sex najdeme v Lekci Dospívání pro 6. Ročník ZŠ. Obsahem pracovního listu *Známe sami sebe* je výčet pohlavních znaků a fyzických změn v dospívání, které mají žáci vybarvit podle toho, zda se týkají vývoje mužského nebo ženského těla. V metodice pro učitele je uvedeno, že cílem této lekce je rozšířit žákům znalosti a základní postoje k tělesným a duševním změnám v období dospívání, odstranit předsudky a přirozeně hovořit o intimních otázkách pohlavního dospívání. V další části metodiky má učitel připraveny teoretické podklady „*Na co se mohou žáci ptát*“ - vysvětleny jsou zde funkce jednotlivých částí mužského a ženského pohlavního ústrojí. V této kapitole jsme spíše na poli biologie než etiky.

¹¹³ Lekce 1: Moje rodina. Metodika pro 1. ročník ZŠ,
Téma 2: Vztahy v naší rodině

Jinak je tomu v následujících lekcích v případě konkrétních výroků:

“Dospívání je vlastně přípravou na lásku. Naši věrnost, spolehlivost, obětavost můžeme vyzkoušet, prověřit a rozvíjet právě v přátelských vztazích.”¹¹⁴

„Cílem lekce je, aby si žáci vštípili přesvědčení, že odložení sexuální aktivity a samotná příprava na sexuální život poskytuje hodnoty, které tomuto období čekání na lásku dávají jedinečnou plnost a krásu“¹¹⁵

Aktivitou vedoucích k tomuto cíli je metoda řetězového dialogu. Učitel jako první sděluje úvodní myšlenku, na kterou navazují žáci. Jako příklady myšlenek, jež učitel může použít, jsou uvedeny tyto: „K sexu by mělo mezi dvěma lidmi dojít až po svatbě, v manželství“¹¹⁶ a „Pohlavní styk je důkazem lásky“¹¹⁷. Učitel, který z nějakého důvodu nemá vlastní myšlenku, autoři vycházejí vstříc a nabízí myšlenku vlastní. V závěru lekce pedagog s žáky prochází následky předčasných sexuálních vztahů, kterými podle autorů jsou: přeskočení stádia citové lásky jako osobního vztahu - ochuzený citový život, sklon k citovému chladu vůči jiným lidem - „cool“ sex, sexuální styk jako návyk - sex bez lásky, vytvoření svazku lidí nehodících se k sobě - rozpolcenost, ztráta pocitu štěstí ze života, vznik manželství kvůli těhotenství - pomínutí jiných okolností (duševní soulad, rozdíl věku), zevšednění, ztráta tajemnosti - sexuální aktivita nezaručí úspěch vztahu, ohrožení věrnosti a úspěšného manželství - střídání sexuálních partnerů, zdravotní komplikace - pohlavní choroby, spontánní potrat, přerušování těhotenství - zásah do zdraví dívky, zkouška vztahu.¹¹⁸

O možných dopadech předčasných sexuálních aktivit, předložených jako fakta, můžeme říci, že jejich označení za následek časného sexuálního života není jednoznačné a může být předmětem diskuse.

¹¹⁴Lekce 3- Přátelství a láska. Metodika pro 6. Ročník ZŠ:

Téma 5: Dospívání

¹¹⁵Lekce 22- Výsadní právo. Metodika pro 8. Ročník ZŠ:

Téma 4: Sexuální zdraví (aneb když se ozve příroda

¹¹⁶Lekce 22- Výsadní právo. Metodika pro 8. Ročník ZŠ:

Téma 4: Sexuální zdraví (aneb když se ozve příroda

¹¹⁷Lekce 22- Výsadní právo. Metodika pro 8. Ročník ZŠ:

Téma 4: Sexuální zdraví (aneb když se ozve příroda

¹¹⁸ Lekce 22- Výsadní právo. Učebnice pro 8. ročník ZŠ:

Téma 4: Sexuální zdraví (aneb když se ozve příroda)

„Cílem lekce je, aby si žáci začali vytvářet postoje a dovednosti pro ušlechtilé mezilidské vztahy a připravovali se na život v partnerství, manželství a rodičovství“¹¹⁹

Jako senzibilizace je v této lekci použito čtení textu pedagogem za zvuku relaxační hudby. Text je pro učitele připraven a najdeme v něm tyto výroky:

- *„Velmi mladý člověk, který pospíchá a nechce se na lásku nejdříve připravit, ztroskotá a ohrozí stálost své budoucí jednoty“*
- *„Když jen pro své uspokojení předčasně přijímáš časté a krátké lásky, budeš mít dočasně dojem zdánlivého dozrání.. buduješ tak labilní rozkolísaný domov, který nebude mít potřebný prostor a rychle ztratí lesk novoty“*
- *„Mládí tvého těla a celé tvé bytosti je znamení, že je čas připravit se na lásku“*
- *„Mladý příteli, chceš-li mít skutečný úspěch v lásce, rychle se uč milovat všechny své bližní“¹²⁰*

Po přečtení textu učitelem žáci dostanou chvíli na to, aby se nad textem zamysleli a vstřebali ho.

„V době seznamování potřebují mladí lidé usměrnění a vedení, aby dosáhli takového stupně zralosti, který je nezbytným předpokladem pro začátek pohlavního života.“¹²¹

Dospívající je tedy tím, který potřebuje podepřít a držet dospělým, aby se uchránil nástrahám sexuálního života, na nějž není připraven. V určitém věku a stupni zralosti (nevíme, kdy to má být) povolí dospělý svůj stisk a dospívající „vchází do světa lásky“ připraven být manželem a rodičem. Na slovní spojení „krok do světa lásky“ nebo „mládí- čekání na lásku“ narážíme v textech hojně. Můžeme se jen domýšlet, že tam, kde autoři píší „láska“ ve skutečnosti míní „sex“, na nějž je potřeba mladého člověka připravit. Co to ale znamená, jak vypadá taková příprava? Z lekcí vyplývá, že samo zdržení se v čase je přípravou. Jako by odpovědnost byla

¹¹⁹ Lekce 23- Jenou budu také rodič. Pracovní listy pro 8. ročník ZŠ: Téma 4: Sexuální zdraví (aneb když se ozve příroda)

¹²⁰ Lekce 23- Jenou budu také rodič. Pracovní listy pro 8. ročník ZŠ: Téma 4: Sexuální zdraví (aneb když se ozve příroda)

¹²¹ Lekce 23- Jenou budu také rodič. Učebnice pro 8. Ročník ZŠ: Téma 4: Sexuální zdraví (aneb když se ozve příroda)

něčím, co samo přijde s věkem. „*Znej míru v lásce, ať je stálá, zmešká, kdo otálí, i ten, kdo příliš cválá*“¹²².

Na jiném místě autoři zařadili příběh Evy, která začala předčasně sexuálně žít, protože podlehla tlaku party. Studenti mají za úkol rozebrat důvody, proč Eva podlehla, jak se měla tlaku okolí postavit. Student může dojít k závěru, že svět je plný lidí, kteří vyvíjí tlak na jedince, aby začal sexuálně žít, co nejdříve to půjde. Je to ale skutečně tak?¹²³ Na jiném místě téže lekce mají žáci zadanou aktivitu vyhledat mezi sebou ty, kteří souhlasí s výroky: Interrupce by se měly zakázat. Je vhodné zvýšit věkovou hranici legálnosti pohlavního styku apod. Výroky mají být podnětem k diskusi, nikoli skutečnostmi k akceptaci. Přesto zde opět chybí stanoviska nabízející opačný pohled na sexuální otázky člověka, např. kdo si myslí, že žena má vždy právo rozhodovat o svém těle? Hodnotová zabarvenost je patrná právě v té absenci možnosti výběru výroku představujícího jiný filosoficko-etický pohled na právo člověka nakládat se svým tělem.

Místo, které může být rovněž považováno za sporné, najdeme v učebnici pro 6. ročník, v tématu *Cesta k dospělosti*. Autoři mluví o důležitosti rozvoje celé osobnosti, fyzické, psychické a duchovní oblasti, kde je uvedeno: „*Patří sem tvůj vztah k Bohu a klidem, hluboké prožitky v oblasti hudby, umění, vnímání přírodních krás, ale i vnímání a snaha o naplňování duchovních hodnot, které nás přesahují: víry, naděje a lásky. To ti pomůže překonávat všechny fyzické i psychické nástrahy dospívání.*“ S problematikou sexuality souvisí i odkazování na genderově odlišný přístup k sexu:

Jako cíl lekce je uvedeno: „*... aby žáci vnímali rozdílnost mezi mužem a ženou v chápání, postojích a reakcích, a naučili se ji akceptovat*“¹²⁴

„*Vhodnými otázkami, případně doplněním názorů, se snažte žáky přivést k poznání, že obě pohlaví mají nezastupitelnou úlohu. Například agresivita a tvrdost chlapců je prvním,*

¹²² Lekce 20- Třináctá komnata. Metodika pro 8. Ročník ZŠ:
Téma 4: Sexuální zdraví (aneb když se ozve příroda)

¹²³ Lekce 20- Třináctá komnata. Metodika pro 8. Ročník ZŠ:
Téma 4: Sexuální zdraví (aneb když se ozve příroda)

¹²⁴ Lekce 21- Na prahu dospělosti. Metodika pro 8. Ročník ZŠ:
Téma 4: Sexuální zdraví (aneb když se ozve příroda)

*ještě nezvládnutým projevem energie, pevnosti ve sledování cílů, schopnosti chránit sebe a své drahé. Přecitlivělost dívek je projevem vnímavosti a srdečnosti budoucí matky.*¹²⁵

Následuje aktivita, během které si mají žáci za úkol přečíst pracovní list a křížky označit výroky, s nimiž souhlasí. Mají (studenti) možnost doplnit další možnosti odlišného přístupu k sexu a životu. Aktivita je uvedena větou: „*V prožívání sexu jsou mezi dívkami a chlapci velké rozdíly. Důsledky těchto rozdílů jsou velmi významné. Pokud jsou dospívající s nimi seznámeni, lépe pochopí své vlastní právo rozhodnout se k pohlavnímu životu bez pocitu manipulace okolím, nenechat se přemoci touhami, protože silná osobnost se dokáže ovládat, a se začátkem sexuální aktivity vyčkat až do doby citové vyzrállosti a vnitřní stability.*“¹²⁶ Poté mají za úkol vyjádřit se souhlasím/nesouhlasím k výroky mužů: K sexu není potřeba láska, Muž si chce vzít dívku, která si zachovala svou cudnost a panenství, Muži po dosažení svého hledají potěšení jinde, Nechce dlouho čekat na sex, žádá „důkaz lásky“ nebo volí rozhod, Muži jsou více zaměřeni sexuální zážitky atd. Výroky žen: Žena musí mít v oblasti sexu víc rozumu, Chlapce, s kterým došlo k pohlavnímu styku, si dívka přeje mít ráda a touží si ho vzít, Po ztrátě panenství má pocity viny a méněcennosti.¹²⁷ Domnívám se, že souhlasit s obecnou platností se nedá s ani jedním z výroky, které jsou zastaralé a nemající svůj odraz moderní společnosti. Jsou svou podstatou manipulativní a je otázkou, zda to student 8. třídy dokáže rozpoznat. Opět chybí nabídka výroky, stanovisek, postojů představující jiný názorový a hodnotový pól. (např. Žena má za jakýchkoli (nebo různě omezených) okolností právo rozhodovat o svém těle. Homosexualita je přirozená. Je v pořádku, že je interrupce v některých případech legální). Žáci jsou sice vedeni k diskusi, ale pouze na témata, které prostřednictvím učitele (toho, který by se striktně držel těchto materiálů), do výuky vnesli autoři metodiky.

Na tomto místě bych se ráda zmínila o tzv. performativitě. Tato aktivita vytváří to, co zdánlivě jen popisuje. V případě genderu to můžeme chápat jako proces, během kterého zdánlivě neutrální výrok (chlapci vyžadují sex jako důkaz lásky) teprve vytváří to, co popisuje. Autoři tak (nevědomě?) udržují žáky v genderových stereotypech, které předkládají jako fak-

¹²⁵ Lekce 21 – Na prahu dospělosti. Pracovní listy pro 8. Ročník ZŠ: Téma 4: Sexuální zdraví (aneb když se ozve příroda)

¹²⁶ Lekce 21 – Na prahu dospělosti. Pracovní listy pro 8. Ročník ZŠ: Téma 4: Sexuální zdraví (aneb když se ozve příroda)

¹²⁷ Lekce 21 – Na prahu dospělosti. Pracovní listy pro 8. Ročník ZŠ: Téma 4: Sexuální zdraví (aneb když se ozve příroda)

ta. „*Jaké tajné myšlenky má chlapec? Jaké jsou tajné myšlenky dívky? Jsou jejich pocity různé?*“¹²⁸ Mudr. Helena Máslová, která je citovanou autoritou v lekci Sexuální zdraví, o dívkách říká: „*Začátek pohlavního života u dívek souvisí s jejich sebevědomím. Čím méně ho slečna má, tím dřív začíná. Měly by vědět, že nemusí, nepotřebují, že si rády počkají, až dozrají, pak si k sobě najdou odpovídajícího kluka. Nezřízený hlad po lásce vychází z nedostatečného zázemí v rodině, partner má suplovat lásku rodičů.*“

Z hodnotově negativního přístupu k fenoménům současnosti- antikoncepci a interrupci, se tyto dva pojmy posunuly téměř do hodnotové neutrality.

Zmínku o formách antikoncepce najdeme v sekci „Na co se mohou žáci ptát“ v Lekci 20. Metoda plodných a neplodných dnů, metoda sexuální abstinence, přerušovaný pohlavní styk, hormonální antikoncepce, nitroděložní tělísko, kondom.¹²⁹ Ovšem odsouzení antikoncepce najdeme ve slovech MUDr. Heleny Máslová, která je citována v téže lekci. Doktorka přirovnává ve svém příspěvku hormonální antikoncepci k jedu.¹³⁰ Tento názor považuji za extrémní a bylo by zapotřebí ho nepochybně vyvážit jiným lékařským stanoviskem, protože o prospěšnosti a škodlivosti hormonální antikoncepce pro ženský organismus se vede v odborných lékařských kruzích diskuse. Užívání antikoncepce má i svůj etický rozměr. Pokud si chce škola zachovat neutralitu, neměla by se v tomto stavět ani na jednu ze stran, tedy antikoncepci propagovat nebo naopak zatracovat. I problematikou interrupce se autoři vypořádali jejím medicínským definováním jako: „*Umělé přerušování (ukončení) těhotenství pomocí chirurgického zákroku nebo chemické látky.*“¹³¹

Jako pozitivum lze označit skutečnost, že pilotované materiály jsou otevřenější a detailnější, přinášejí témata k diskusi. Nepohybují se v tajemné a nicneříkající obecnosti. Podle mého názoru je nezbytné je v přípravě výuky kombinovat i s jinými zdroji.¹³²

¹²⁸Lekce 23- Jednou budu také rodič. Metodika pro 8. Ročník ZŠ:
Téma 4: Sexuální zdraví a dospívání

¹²⁹Lekce 20- Třináctá komnata. Metodika pro 8. Ročník ZŠ:

Téma 4: Sexuální zdraví (aneb když se ozve příroda). Věnujte prosím pozornost pořadí antikoncepčních metod, s kondomem na samém konci. Poznámka autorky.

¹³⁰Lekce 20- Třináctá komnata. Metodika pro 8. Ročník ZŠ:

Téma 4: Sexuální zdraví (aneb když se ozve příroda).

¹³¹Lekce 23- Jednou budu také rodič. Učebnice pro 8. Ročník ZŠ:

Téma 4: Sexuální zdraví (aneb když se ozve příroda)

Během mého rozhovoru se dvěma pedagožkami (PhDr. Taláčkovou a Mgr. Naňákovou), které se věnují EtV na Gymnáziu Jihlava, jsem měla příležitost zeptat se, jak ony přistupují k takto citlivým tématům. Z odpovědi jasně vyznělo, ony jako učitelky jsou si vědomy úskalí příklonu k jakémukoli krajnímu pólu: ať už k výroku: „Jakákoli antikoncepce je škodlivá, nebezpečná a život ohrožující“ a druhým extrémem: „Sex je absolutní volnost, je věcí každého člověka, jak se o svém těle rozhoduje“. Z rozhovoru jsem nabyla dojmu, že si velmi dobře uvědomují nebezpečí manipulace a musí si to „ohlídat“, použijí-li jejich výrok.

8.4. Etika pro 5. a 6. Ročník ZŠ nakladatelství Muta Bene

Od roku 2010 je na trhu dostupný český překlad této původně německé učebnice. Tento materiál nekopíruje koncept a strukturu Etické výchovy tak, jak je zakomponována v RVP (upravený model Roche Olivara) v jeho základních i aplikačních tématech. Věnuje se etické výchově, která prochází napříč průřezovými tématy. Jádrem učebnice je tvořeno skutečnými lidskými příběhy a událostmi ze života rodiny, společnosti u nás i v zahraničí, které se dotýkají každého z nás. Učebnice je tvořena 12 tematickými okruhy, které vždy spadají pod nějaké průřezové téma.

- Měním se (osobnostní a sociální výchova)
- Každodenní soužití (osobnostní a sociální výchova)
- Rozhodování a jednání (osobnostní a sociální výchova)
- Potřebuji pomoc (osobnostní a sociální výchova)
- Co je štěstí (osobnostní a sociální výchova)
- Svět médií (mediální výchova)
- Konflikt patří k životu (Výchova demokratického občana)
- Strach z neznáma (multikulturní výchova)
- Odpovědnost za současný svět (enviromentální výchova)
- Nevšední dny (multikulturní výchova)
- Židé, křesťané a muslimové (multikulturní výchova)

- Za spravedlivější svět (výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech)¹³³

Společným jmenovatelem jednotlivých částí je jejich etická rovina, která se jako nit prolíná všemi tématy a vede žáky společně s učiteli k přemýšlení o spravedlnosti, porozumění, respektu, osobní spokojenosti, štěstí apod. Učebnice je zaměřena na rozvoj osobnosti žáků zvláště v oblasti jejich postojů a hodnot, otvírá prostor pro diskusi, přemýšlení, objevování souvislostí, uvědomování si vlastních názorů i názorů druhých. Může být prostředkem k učení se od sebe navzájem.¹³⁴

Za stěžejní považují tento odstavec: „*To, co v ní nehledejte, jsou „správné“ odpovědi a jasná řešení, jako je tomu v matematice nebo ve fyzice. Život, který je v učebnici zachycen jen střípkovitě, má přece mnohem více variant, možností a rozmanitých úhlů pohledu*“.¹³⁵ Tedy kniha dopředu upozorňuje, že nenabízí konkrétní jedno řešení, jednu odpověď, ale prostor pro sdílení.

Témata rodiny, genderu nebo sexuálního zdraví nenajdeme v učebnici nikde koncentrovaně. Kapitola *Měním se - kluci a holky* se zabývá rozdílnými rolami a vede žáky k zamyšlení se nad tím, co je pro které pohlaví typické. V rámci kapitoly *Každodenní soužití: Otec - matka - dítě?* Žáci jsou konfrontováni se statistickými údaji o rozvodovosti v Praze. Poté reflektují, jaký je mezi úplnými a neúplnými rodinami rozdíl. Tedy text uznává, že i neúplná rozvedená rodina je stále rodinou.¹³⁶ Na dalších stranách to ještě podtrhuje uvedený citát: „*Už není jasné, zda uzavíráme sňatky, kdy je uzavíráme, zda žijeme spolu a manželství neuzavíráme, zda sňatky uzavíráme a nežijeme spolu, zda dítě přijímáme a vychováváme v rodině nebo mimo ni, s tím, s kým žijeme nebo s tím, koho milujeme..*“¹³⁷ Žáci mají poté za úkol potvrdit či vyvrátit hlavní myšlenku.

¹³³ Srov. Etika v průřezových tématech pro 5. a 6. ročník ZŠ: příručka učitele pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií, 2010, s. 2

¹³⁴ Srov. Etika v průřezových tématech pro 5. a 6. ročník ZŠ: příručka učitele pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií, 2010, s. 2

¹³⁵ Etika v průřezových tématech pro 5. a 6. ročník ZŠ: příručka učitele pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií, 2010, s.

¹³⁷ Etika v průřezových tématech pro 5. a 6. ročník ZŠ: příručka učitele pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií, 2010, s. 23

Knihy je určena žákům 5. - 6. tříd, tomu odpovídá i její obsah. Je vizuálně zajímavá a pestrá. Pokud by se učitel etické výchovy chtěl striktně držet podoby doplňujícího předmětu, tak jak je uveden v RVP ZV, tato učebnice by mu pravděpodobně nevyhovovala, protože je zamýšlena jako doplněk k výuce průřezových témat. Učitel etické výchovy by z ní musel jednotlivá témata do výuky pracně vybírat. Žáci jsou vedeni k respektu k mnohosti hodnot, jejich kulturnímu a společenskému kontextu s akcentem položeným na současný multikulturní svět. Tedy nejde jen o strukturu a řazení témat ale i o celkové pojetí, které se svými cíli liší od české verze etické výchovy.

8.5. Etická výchova pro 2. stupeň základních škol nakladatelství Edika

Z nejsekulárnějšího pojetí etické výchovy vychází učebnice Etická výchova pro druhý stupeň základních škol. Tato učebnice nemá doložku MŠMT, je strukturována odlišným způsobem od podoby doplňujícího vzdělávacího oboru, některá témata mají ovšem společná (hodnota nezištné pomoci, komunikace, pozitivní hodnocení druhých a další) učitel etické výchovy, který se drží podoby tohoto předmětu v RVP, by zde náměty pro své hodiny našel. Učebnice je členěna do kapitol: Základy etiky a morálky, Komunikace, Hodnoty a hodnotový systém člověka, Úcta k sobě a druhým, Etika v osobním životě člověka, Etika ve společenských vztazích, Etika a životní prostředí, Etika a náboženství.¹³⁸ Od počátku je zde etika prezentována jako filosofická disciplína, žáci jsou vedeni k přemýšlení nad kategoriemi dobra a zla, svědomí a morálky.

„Etika je jednou z filosofických disciplín, hledající správné a dobré chování. Popisuje mravní jednání a hodnoty. Je důležitá pro budování mezilidských vztahů. Etikou se zabývali antičtí i křesťanští filosofové. Etika se věnuje tomu, co je dobro a zlo, dobré a špatné jednání. Naopak dobro je něčím, co má význam a smysl. Aby člověk nepodléhal mravnímu zlu, chrání ho svědomí, které je úzce spjato s odpovědností a výčitkou.“¹³⁹

Přístup k transmisi hodnot ve společnosti je patrný v kapitole Hodnoty a hodnotový systém člověka. Nejprve si studenti ujasní, co pro ně vůbec pojem hodnota znamená a jak by ho vlastními slovy definovali, sestaví svůj žebříček hodnot. *„Je nutné podotknout, že materiální i duchovní ideály a postoje k nim (k hodnotám) se v různých společnostech liší. To, co je*

¹³⁸ Srov. Svobodová, M. Lunerová, J., Štěrba, R., 2013, s. 3

¹³⁹ Svobodová, M. Lunerová, J., Štěrba, R., 2013, s. 11

v určité společnosti považováno za dobré a prospěšné, může být v jiné společnosti považováno za nepřijatelné.“¹⁴⁰ Tedy, povědomí o tom, co je dobré a správné, se liší v různých kontextech. Zlatým pravidlem, které žáky má uchránit před hodnotovou zmateností, je: Co nechceš, aby jiní dělali tobě, nedělej ty jim.¹⁴¹ Autoři tím otvírají problematiku lidských práv, jejich dodržování a porušování ve světě i u nás.

Zaměříme-li se podrobněji na kapitolu Etika v osobním životě člověka a podkapitoly Rodina a sexuální zdraví, musíme ihned konstatovat, že se učebnice k těmto tématům staví liberálněji, otevřeněji a detailněji. O rodině se dozvíme teoretický základ; její funkce, co je to rodina užší a širší, jaká práva a povinnosti musí být v rodině dodržována dle zákona, ale také že existují nějaká nepsaná pravidla, která se ale od rodiny k rodině liší. Jde tedy především o sociologicko-právní teoretický úvod do problematiky rodiny, po kterém následuje debata žáků v lavici nad tím, kolik členů mají jejich rodiny, jak tráví čas, jak doma pomáhají apod.¹⁴²

Sexuální zdraví: „*Sex neboli tělesná láska je láska, která existuje vedle lásky partnerské. Svůj smysl má však jen v případě opravdové lásky, sociálně citlivé a otevřené. Sex slouží nejen k reprodukci nebo zábavě, ale je především vyjádřením bytostného vztahu dvou lidí, nejhlubší intimitou a vzájemným darováním. Kdy by měl člověk začít svůj sexuální život, není přesně stanovené, je to věc individuální, každý člověk je na sex připravený v jinou dobu.*“¹⁴³

Následuje informace o legislativě, která zakazuje pohlavní styk před patnáctým rokem nezletilého, která má chránit před důsledky předčasných sexuálních aktivit. K tomu, aby člověk mohl zahájit svůj sexuální život, je zapotřebí jeho sexuální identita, která je navázána na sebepojetí člověka. Ta určuje, zda se člověk považuje za muže či ženu. Rovněž stanovuje, zda je člověk heterosexuál, homosexuál nebo bisexuál. Heterosexualita je láskou mezi mužem a ženou, homosexualita je láska mezi lidmi stejného pohlaví.¹⁴⁴ „*V dnešní době již o takové lásce hovoříme otevřeně, nemusíme se za svoji orientaci stydět a tajit ji, jako tomu bylo v minulosti zvykem.*“¹⁴⁵ Následuje úkol: znáte nějaké slavné osobnosti, které se netají svojí sexu-

¹⁴⁰ Svobodová, M. Lunerová, J., Štěrba, R., 2013, s. 21

¹⁴¹ Srov. Svobodová, M. Lunerová, J., Štěrba, R., 2013, s. 21

¹⁴² Srov. Svobodová, M. Lunerová, J., Štěrba, R., 2013, s. 39

¹⁴³ Srov. Svobodová, M. Lunerová, J., Štěrba, R., 2013, s. 41

¹⁴⁴ Srov. Svobodová, M. Lunerová, J., Štěrba, R., 2013, s. 42

¹⁴⁵ Svobodová, M. Lunerová, J., Štěrba, R., 2013, s. 42

ální orientací? Změnilo to, že jsou homosexuální, nějak tvůj pohled na věc?¹⁴⁶ Pokračují otázkou: „*Jak byste se zachovali v případě, kdyby se vám kamarád/kamarádka svěřili se svou homosexuální orientací?*“¹⁴⁷ Žáci se dočtou krátké poučení, že by k sexu měli přistupovat odpovědně, neboť může mít za následek otěhotnění s apelem na skutečnost, že potomky by měli mít, až na to budou duševně a fyzicky zralí, tedy rodičovství plánovat. „*Možnost rozhodnout se, kdy budeme mít dítě a také kolik jich budeme mít, patří k základním lidským právům. Každá žena se může svobodně rozhodnout o svém těhotenství, mělo by to však být již před prvním pohlavním stykem.*“¹⁴⁸

Dle mého názoru, tato učebnice nabízí odlišný otevřený přístup k etické výchově. Rozhodla jsem se zjistit, kdo dal popud k jejímu kompletování a vytištění a kde se podle ní etická výchova učí. Kontaktovala jsem tedy PhDr. Mgr. Radima Štěrbu, DiS., jednoho z autorů a vstoupila jsem s ním do emailové komunikace. PhDr. Štěrba uvedl, že se o etickou výchovu dlouhodobě zajímá, jedním z výstupů tohoto zájmu je i výše zmíněná učebnice, která byla koncipována v sekulárně-humanistickém duchu. Motivem k jejímu sepsání, jak uvádí autor, byla existence výhradně materiálů Etického fóra ČR. Radim Štěrba dále píše, že potřeba vytvoření metodického materiálu (učebnice) k EV vyplynula z rozhovorů s učiteli, také např. z výzkumného šetření v diplomové práci, kterou oponoval: „*96% dotázaných učitelů odpovědělo, že se osobně snaží témata EV zapojovat do výuky, zároveň ale většina dotázaných nepovažuje současnou dostupnost metodických materiálů k výuce EV za dostačující*“¹⁴⁹

Jejím cílem bylo nabídnout učitelům další možnost uchopení tohoto předmětu, byť svázanou s koncepcí Etického fóra. Bohužel na otázku, na jakých školách je etická výchova vyučována podle této učebnice, mi odpovědět nedokázal. A tuto informaci se mi ani po delším pátrání nepodařilo zjistit, neboť to podle všeho neví ani nakladatel- žádná evidence, jaká škola si učebnici pořídila, neexistuje. PhDr. Štěrba dále píše: „*Eticko-filosofické základy učebnice mohou být jedním z faktorů, které ovlivňují výuku (samozřejmě záleží na tom, jak mnoho ji využívá).* Domnívám se, že jedním z hlavních faktorů je samotný učitel, jeho přístup

¹⁴⁶ Srov. Svobodová, M. Lunerová, J., Štěrba, R., 2013, s. 42

¹⁴⁷ Srov. Svobodová, M. Lunerová, J., Štěrba, R., 2013, s. 42

¹⁴⁸ Svobodová, M. Lunerová, J., Štěrba, R., 2013, s. 42

¹⁴⁹ Hejdová, L., 2011, s. 9.

motivace, které jsou/nejsou v souladu s pojetím učebnice, může být jedním z motivů jejího využívání/nevyžívání v hodinách“¹⁵⁰

¹⁵⁰ Z e-mailové komunikace s PhDr. Štěrbou

9. VÝZKUM

9.1. Teoretický kontext předmětu výzkumu

Ve své diplomové práci se zaměřuji na to, jak se pedagogova motivace, kladené cíle, rozhodnutí o dalším vzdělávání, promítají do učitelova osobního přesvědčení. do výuky jako proměnné, které se v závěru spojují do výsledné podoby výuky etické výchovy. Předmětem mého výzkumu. Je pojetí etické výchovy konkrétním učitelem je Jeho cílem je pak ověřit kauzální spojení mezi osobním přesvědčením učitele a konečnou podobou EtV. Hlavní výzkumná otázka zní: *Jak se osobní přesvědčení učitele promítá do jeho pojetí výuky?* Kloním se k Hartlově definování osobního přesvědčení jako: „*Postojů založených na víře, že určitý soubor informací a názorů je pravdivý a správný, dohromady skládají náš obraz světa, a na jejich základě jsme pak připraveni i jednat*“.¹⁵¹

K proměnným – kategoriím výzkumu - směřují mé dílčí výzkumné otázky:

Proč jste se rozhodl/a učit EtV?

Jakou máte dosavadní zkušenost s EtV?

Jakého pojetí EtV se při výuce držíte?

Jaké cíle při výuce sledujete?

Co je pro vás při výuce zásadní?

Jaké další vzdělávání v EtV jste absolvoval/a? Co vás vedlo k tomuto rozhodnutí?

Z jakých materiálů v EtV vycházíte? Co vás vedlo k této volbě?

Promítají se vaše osobní přesvědčení do pojetí výuky?

Kurzy EtV i materiály k výuce mají hodnotové obsahy. Ty jsou ve vzájemné interakci s učitelovým osobním přesvědčením. Neshledávám jako pravděpodobné, že by se učitel rozhodl absolvovat kurz, kde by mu jako správné či pravdivé bylo předkládána informace, s níž

¹⁵¹ Hartl, P., Hartlová, H., 2000, S. 466

se neztotožňuje. A co víc, mám za to, že pakliže jsou učitelovy postoje a přesvědčení v souladu s postoji v náplni kurzů a učebnic, učitelovy postoje se tím zpevní a utvrdí.

9.2. Metodologické poznámky

Jako hypotézu jsem si stanovila:

Osobní přesvědčení učitele Etické výchovy se promítá do podoby vlastní výuky Etické výchovy prostřednictvím: učitelovy volby dalšího vzdělávání v Etické výchově, stanovováním cílů, jichž chce výukou Etické výchovy u studentů dosáhnout, jakožto i volbou materiálů, z nichž při výuce Etické výchovy vychází.

Hypotézu jsem se rozhodla ověřit cestou kvalitativního výzkumu ve formě fenomenologického zkoumání (jeho součástí je učitelovo vnímání vlastní zkušenosti, či určitého jevu, výzkum je vedený v jeho přirozeném prostředí. Je zaměřený na to, jak respondent vnímá význam vlastních zkušeností, je založen na jeho autobiografických výpovědích). Metodou výzkumu je polostandardizovaný rozhovor, přesněji rozhovor pomocí návodu. Já jako výzkumník jsem měla připraven soubor dílčích výzkumných otázek, které byly předmětem rozhovoru, s jejich pořadím jsem nakládala volně. To poskytlo respondentovi možnost sdělit svoje osobní zkušenosti, perspektivy apod. Výše zmíněná kompilace metod tvoří design výzkumu. Považovala jsem za nevhodné se na kantory obracet e-mailem. Návratnost takových dotazníků je mizivá a současně jsem se domnívala, že v domácím prostředí školy bude učitel otevřenější.

Jednotlivé rozhovory jsem nahrávala na diktafon, přepsala do textových souborů. Zvolila jsem metodu otevřeného kódování, texty označila přibližně 40-50 kódy. Ty jsem poté na základě smyslu rozřadila do sedmi kategorií: „Proč učit EtV“, „Jak výuka probíhá“, „Jak reaguje žák“, „Jak je výuka organizačně zajištěna“, „Vzdělání a učebnice“, „Jak se učitel navázán na EF ČR“, „Reflexe mého přesvědčení“. Poté jsem k jednotlivým kategoriím přiřadila barvy, vrátila jsem se k textům a jednotlivé výroky podle příslušnosti kódu do kategorie označila barvami. Připravila jsem si tabulku, do níž jsem pod kategorie a jména jednotlivých pedagožek (byly to pouze ženy) konkrétní výroky vpisovala. Následovalo vyloučení kategorie „Jak je výuka organizačně zajištěna“. Respondentky se často zmiňují o průřezové podobě výuky EtV, což se netýká předmětu výzkumu ani žádné z výzkumných otázek. Obdobně jsem

naložila i s kategorií „Jak je učitel vázán na EF ČR“. Kategorii jsem vyloučila z toho důvodu, že korelace mezi osobním přesvědčením učitele a jeho spoluprací s konkrétní organizací není automatická. Po „vyčištění“ kategorií od tzv. slepých ramen výzkumu jsem přistoupila k vytvoření kostry a sestavení schématu analytického příběhu a pokusila se tak pojmenovat vztahy mezi kategoriemi a vytvořit linku pro budoucí analytický příběh, kterému se věnuji níže.

Školy, potažmo učitele, jsem oslovovala podle tohoto klíče: školy, které na svých internetových stránkách uvádí Etické fórum ČR jako ty, kde se etická výchova vyučuje¹⁵² a současně ty školy, kterým MŠMT udělilo finanční dotace v rámci RP Podpora implementace etické výchovy do vzdělávání na ZŠ v letech 2013 a 2014. Z toho vyvozují, že se jedná o školy, za jejichž pojetím etické výchovy MŠMT stojí a říká: "takto je to správně"¹⁵³. Do propojení těchto množin se vešlo osm škol. Oslovila jsem je s prosbou o osobní rozhovor s pedagogem, který se věnuje EtV. Z kontaktovaných osmi škol si mi přišla vstřícná odpověď ze tří (ZŠ Jílové u Prahy, Gymnázium Dr. Emila Holuba v Holicích, Gymnázium Jihlava). Celkem jsem uskutečnila rozhovory s šesti pedagožkami. Přiznávám, že zdaleka skutečně objektivním metodologickým nástrojem, který by zajistil přesnější odpověď na mou hlavní výzkumnou otázku, by bylo dlouhodobé rozsáhlé zkoumání samotné výuky etické výchovy. Vidět „na vlastní oči“, jak se učitelovy hodnoty a postoje do výuky promítají a jaký má výuka efekt na hodnotovou orientaci, postoje a chování žáků. To z mnoha důvodů nebylo v mých možnostech. Musela jsem se spolehnout na omezenější metodu, tj. polostandardizovaný rozhovor. S tvrzením pedagoga, že např. vyučuje prožitkově, nakládám jako se skutečností.

9.3. Výzkumná zjištění a rozbor

9.3.1. K motivům učit etickou výchovu

Ve svých motivech k rozhodnutí učit EtV se respondentky rozcházejí. Pohybujeme se od výroků, které označit za osobní poslání až po velmi konkrétní motivy ryze praktického ražení. Odpovědi respondentek můžeme shrnout do tří kategorií, první a nejrozsáhlejší je motivace změnit žáka v jeho chování, myšlení nebo postojích. Týkají toho, co se má s žákem následkem výuky EtV stát. Sem zahrnuji výroky: „*EtV napravuje, co rodina zamešká- zá-*

¹⁵² *Etické fórum* [online]. [cit. 2014-05-17].

Dostupné z: <http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/skoly>

¹⁵³ *MŠMT* [online]. [cit. 2014-05-17].

Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/Vyhlaseni_poradi_uspesnosti_projektu_v_RP_EtV_2014.pdf

kladní výchovné věci. Na žáky by se mělo působit od mala, vždyť už ani na chodbách nezdraví“¹⁵⁴ „Pomáhá žákům posilovat sebevědomí, komunikovat, pomáhá ke zdravé sebeúctě, věcné kritice, odlišení prvků manipulace, sdílení a respektu.“¹⁵⁵ „Mou motivací je nespokojenost s tím, jak se k sobě žáci chovají, jak se chovají k učitelům.“¹⁵⁶ „Snažím se žáky pro téma rozsvítit, mým úkolem je je pro téma zapálit.“¹⁵⁷ „Vidím, že to má efekt a skutečně to s dětmi něco dělá. Že vidí tu možnost, jak s druhým vycházet, aby se oba cítili dobře“¹⁵⁸.

Druhou kategorií tvoří motivace k vlastnímu seberozvoji učitele a jeho dobré pocity: „Přináší mi to radost, sama sebe rozvíjím ve svých sociálních dovednostech, EtV mi dává nové podněty, tvořivost, možnosti dalšího vzdělávání, nové vztahy s lidmi, je to zajímavé a obohacující.“¹⁵⁹

Do závěrečné kategorie spadají výroky, které svědčí o motivaci vztahující se ke konceptu EtV: „Viděla jsem, na jakém základě je program (myšleno program R. R. Olivara) postaven a uvědomila jsem si, že je smysluplný, logický a přínosný.“¹⁶⁰ „Zalíbil se mi program R. R. Olivara a L. Lencze, to je to pravé, co může oživit výuku. Cílem je vytvoření zdravého klimatu ve třídě“¹⁶¹

Zcela odlišného typu je důvod rozhodnutí jedné z respondentek, která uvedla, že k etické výchově jí přivedlo osobní setkání s kolegyní Lindou Taláčkovou.¹⁶²

Z uvedeného vyvozují, že motivace jednotlivých kantorek se liší. Některé chtějí za pomoci EtV dosáhnout slušného chování žáků- aby se na chodbách zdravili a chovali se k sobě navzájem i k učiteli slušně. U jiných najdeme motivaci změnit postoje žáka, pocit, že EtV je zažehnutá pochodeň, kterou učitel nese v rukou a cílem je, aby žák vzplál. To pak znamená, že se mění žákovo sebevědomí, respekt k sobě a k druhým. „Cílem je, aby žák čestně obstál, před sebou i před druhými“¹⁶³ Změna se tedy má odehrát v osobnosti žáka, nikoli

¹⁵⁴ PaedDr. Dana Gurková, Gymnázium Jihlava

¹⁵⁵ Mgr. Helena Naňáková, Gymnázium Jihlava

¹⁵⁶ Mrg. Radka Podloucká, Gymnázium Jihlava

¹⁵⁷ PhDr. Linda Taláčková, Gymnázium Jihlava

¹⁵⁸ PhDr. Linda Taláčková, Gymnázium Jihlava

¹⁵⁹ PhDr. Linda Taláčková, Gymnázium Jihlava

¹⁶⁰ PaedDr. Bc. Květa Trčková, ZŠ Jílové u Prahy

¹⁶¹ Mgr. Pýchová Eva, Gymnázium Dr. Emila Holuba, Holice

¹⁶² Mrg. Radka Podloucká, Gymnázium Jihlava

¹⁶³ PhDr. Linda Taláčková, Gymnázium Jihlava

pouze v tom, co je patrné na první pohled- v jeho chování. V obou případech je učitel tím, kdo mění a žák ten, který je měněn.

9.3.2. K žákovi etické výchovy

Respondentky se o žákovi zmiňují jen stručně (nebyly k tomu mnou ani vyzvány, je to okrajová část výzkumu). Přesto můžeme konstatovat, že se takřka vůbec neshodují v tom, jaký žák je. Krajní póly tvoří výroky: „*Děti jsou individuality, neumí spolu existovat, projevu- je se u nich agresivita, neumí se poslouchat a naslouchat si, nejsou schopni si pomoci, nemlu- ví spolu*“¹⁶⁴ a „*Dítě (každý člověk) je v jádru dobré, cílem je cesta k prosociálnímu chová- ní.*“¹⁶⁵

Hovoří o tom, že hodina EtV je prostorem k otevření se, ke sdílení. Může se stát, že žák, který není na podobný typ výchovného stylu zvyklý, „*se cítí v první chvíli ohrožen, může mít tendenci se uzavírat.*“¹⁶⁶ O vlivu výuky na osobnost žáka promluvila jedna z kantorek takto: „*Děti jsou soustředěnější, zklidní se, jsou zabráný do jiné činnosti, která je prožitková, a relaxují tak. Nemusí řešit obranu nebo útěk, jsou nebojácnější, mají základy empatie a aser- tivity, snižuje se u nich úzkostnost.*“¹⁶⁷

Z rozhovorů vyplývá, že není úplně jednoznačné, jaký podle pedagožek žák je a jaký si přejí, aby byl. Výše zmíněné si můžeme sloučit tak, že EtV je současně nástrojem, který pomáhá změnit patologické chování žáků a mimo to poskytuje žákovi prostor, aby se otevřel vlivu pedagoga. Pomocí zážitků se zklidnil a osvojoval si sociální dovednosti.

9.3.3. K výuce etické výchovy

V oblasti výuky nesla velmi podobná tématická linka: Aktivita – prožitek- praktičnost. Zdůrazňují důležitost prožitkové práce se studentem a její efektivitu, tato prožitková práce se odehrává formou aktivit, během kterých si „*vyzkoušejí příjemné a nepříjemné situace v bezpečném prostředí, práci s nevyřešenými konflikty*“¹⁶⁸ skze Aktivity žáci dostávají „*šanci, aby na sobě pracovali, poznali své silné stránky*“¹⁶⁹, „*zařazují aktivity, které souvisejí*

¹⁶⁴ PaedDr. Dana Gurková, Gymnázium Jihlava

¹⁶⁵ Mgr. Helena Naňáková, Gymnázium Jihlava

¹⁶⁶ Mgr. Helena Naňáková, Gymnázium Jihlava

¹⁶⁷ PhDr. Linda Taláčková, Gymnázium Jihlava

¹⁶⁸ Mgr. Helena Naňáková, Gymnázium Jihlava

¹⁶⁹ Mgr. Helena Naňáková, Gymnázium Jihlava

s látkou a zároveň mají vztah k etice“¹⁷⁰ Opakovaně najdeme zmínku, že podmínkou pro EtV je bezpečnost žáka, bezpečný prostor, ve kterém by se mohl otevřít a vypovídat. Zajímavé je, že se ve dvou výpovědích objevuje výrok, že by EtV je zvláště využitelná v třídnických hodinách, kdy po ní může sáhnout i učitel matematiky, který by jinak etickou výchovu zařazoval obtížně.

Poslední pro výzkum důležitou skutečností je implementace aktivit, kterých se samy pedagožky účastnily na kurzu, do výuky. „Držela jsem se přesně toho, co jsem absolvovala na kurzu, musela jsem pracovat s různými literárními i filosofickými texty a rozebírat i ekonomické problémy z etického hlediska“¹⁷¹

Výše uvedené můžeme shrnout do věty, že výuka EtV probíhá ve formě aktivit, v bezpečném prostoru, prožitkově a prakticky. Tím se dozvídáme, co se ve výuce dělá i jak se to děje. Uvědomuji si, že toto je jeden z momentů, kdy by bylo potřeba přesně zjistit, jaké obsahy mají slova jako „bezpečně“, „prožitkově“ a „prakticky“ a k tomu by bylo nezbytné podrobit zkoumání samotný obsah vyučované EtV.

9.3.4. Ke vzdělání a volbě materiálů učitele

V samém úvodu této podkapitoly je třeba říci, že další vzdělání jednotlivých pedagožek se podstatně neliší. Ve většině případů se jedná o 250hodinový akreditovaný MŠMT a organizovaný EF ČR. Vymyká se vzdělání jedné respondentky, která uvedla studium na Teologické fakultě na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích v kombinaci se 40hodinovým kurzem EtV, který je rovněž pořádán EF ČR. Všechny respondentky mají ke svému vzdělání pozitivní stanovisko, často se objevují výroky týkající se možnosti si EtV zažít na vlastní kůži, vyzkoušet, cítit se jako žák, zakusit, jak roste skupina, když se s ní pracuje podle R. R. Olivara. „Sama jsem na sobě zažila silný vliv, nechci říct přímo proměnu, ale posun v mojí osobnosti“¹⁷², „250hodinový kurz je neúčinnější, hrozně moc mi dal profesně i osobně, kombinuje v sobě teorii a praxi, zážitkové aktivity podle R. R. Olivara“¹⁷³ Je zřejmé, že kurzy nabízené EF ČR zprostředkovávají svým studentům a absolventům silný zážitek a zkušenost se

¹⁷⁰ Mrg. Radka Podloucká, Gymnázium Jihlava

¹⁷¹ PaedDr. Dana Gurková, Gymnázium Jihlava

¹⁷² PhDr. Linda Taláčková, Gymnázium Jihlava

¹⁷³ PaedDr. Bc. Květa Trčková, ZŠ Jílové u Prahy

sebou samým. Důvodem k tomu může být přitažlivost nabídky jiného než frontálního způsobu výuky. Následný „aha- efekt“ učitele, který spatřiv smysl ve zkušenostním učení „prozře“ a rozhodne se zahrnout činnostní aktivity do své výuky. Další zpětnou vazbou ke kurzu, která se objevila častěji, bylo konstatování, že kurz je přínosný po všech stránkách. To si můžeme vyložit několika způsoby. Kloním se k tomu, že tím je myšlena zaměřenost kurzu na všechny složky osobnosti učitele, jak oblast vědomostí, zkušeností, tak i postojovou. Položila jsem si rovněž otázku, jak je možné, že všechny respondentky absolvovaly stejné nebo velice podobné vzdělání. Důvod je nasnadě, mimo EF ČR další vzdělávání v EtV sice existuje, ale k tomu, aby se o něm člověk dozvěděl, musí vyvinout jisté úsilí. Zatímco EF ČR oslovuje máily ředitele škol s nabídkou kurzů pro jednotlivé učitele i pro celé sborovny. Jejich program je ucelený, lektori pracují s EtV mnoho let, kurzy jsou akreditované a propojené s podobou EtV v RVP (připomeňme, že autory konceptu EtV jako DVO a metodičtí zaštit'ovatelé kurzů EtV jsou ti samí lidé).

Podobně jako se výběrem vzdělání je tomu i v případě výběru učebnic. Větší rozdíly najdeme v odpovědích respondentek, které se týkají užívaných materiálů k výuce. Všechny tvrdí, že si připravují vlastní materiály, dále používají poznámky z kurzu, pilotované metody, učebnice a pracovní listy. Ve dvou případech najdeme širší pole užívaných publikací, především učebnice globální a občanské výchovy a texty týkající se kooperativní výuky.

Skutečnost, že si respondentky připravují materiály do svých hodin samy, není příliš překvapivá. Koneckonců, který učitel to nedělá. Faktorem ovlivňujícím volbu zdrojů může být aprobační učitel nebo i míra ochoty přípravě a rešerším zajímavých aktivit věnovat čas. Pokud totiž z jakéhokoli důvodu učitel nechce, ani nemusí. Stačí sáhnout po pilotovaných materiálech. Ty totiž představují kompletní výbavu, stačí se jich držet.

9.3.5. K učitelově reflexi vlastního osobního přesvědčení

Otázka pro můj výzkum nejzásadnější. Proto jsme se rozhodla uvést výroky respondentek v kontextu. Přepis mluveného slova jsem upravovala pouze minimálně, abych zachovala autenticitu. Všechny respondentky se shodují, že se jejich osobní přesvědčení, ať jsou jakákoli, se do výuky EtV promítají. Stejná shoda panuje v tom, že EtV je náročnější na osobu pedagoga, než výuka jiných předmětů.

„Na začátku bylo hodně mého osobního přesvědčení, že existuje nástroj, jak pracovat se třídou, **aby se děti učily zdravým vztahům**. Určitě se tam promítají moje hodnoty, jinak bych to nemohla ani učit. Je to náročné na pedagoga, potřebuje mít dobrou znalost skupinové dynamiky, sám musí mít nastavena přísná pravidla. (aby se vyhnul např. křesťanským tématům nebo psychologizování). Nesmí se z **toho stát manipulace**, přesvědčovat děti o tom, že jakákoli antikoncepce je škodlivá a nebezpečná a snažit se to do dětí dostat. Bavíme se o hodnotách. Je to na učiteli, má to vést ke zdravému životnímu stylu. V případě hodnot, které se týkají sexuální výchovy, jsou situace vysoce rizikové a klade to nároky na vyučujícího.“¹⁷⁴

„Žáci by si měli hodnoty uvědomovat i **akceptovat, že někdo má jiné hodnoty než oni**. Etika je součástí filosofie- je ale rozdíl **o tom učit a učit to**. Pokud se má něco změnit, tak to ten člověk musí opravdu zažít a nejen to promyslet. **Cílem je změna postojů** k sobě samým a navzájem a potom následně k celému světu, mělo by to mít důsledek ve vztahu nejen ke společnosti, ale obecně ve vztahu člověka a světa. Etika je příležitost, jak se nad tím zamyslet, jak jim ukázat cestu, že něco mohou dělat jinak, než jak to dělají doposud. To povede k sebereflexi, **změně postoje**. Ovšem nemohu něco jen tak nadiktovat, žáci o tom musí být skutečně přesvědčení. Mé osobní postoje se v tom promítají, nejde to jinak, jsem jako člověk je **přesvědčena, že můžu něco změnit**. Pokud bych neměla **osobní zaujetí a přesvědčení, tak se žák nenechá ovlivnit**.“¹⁷⁵

Já jako učitel si musím uvědomovat svoje postoje **a to, k čemu chci děti vést**. Samozřejmě každý kantor působí mravně svojí osobností jako vzor. Pokud ale učím etickou výchovu, tak nestačí říci, já mám na něco názor, tak ho předám, je to o postojovém vyvažování, čímž nemyslím jednoduché rozlišování na dobro a zlo, ale zvažování uměřenosti lidského chování v dané situaci. Efekt není takový, že žáci hned začnou na chodbě zdravit a uklízet rozsypané odpadky, ale začnou se postupně mezi sebou jinak chovat. Já si nedělám ambice, že bych ty děti o 180 stupňů změnila, že by se okamžitě začaly chovat asertivně a skvěle. **Nemyslím si, že by děti automaticky ode mne přebíraly moje názory, děti to moralizování prostě neberou**. To, co učitel řekne, není pro ně děti Bible svatá. Důležité je to, jakým způsobem učitel umožní studentům diskusi. Pokud má učitel možnost něco ovlivnit, tak ne slovy ale činy. Já k etické výchově přidávám svoje chtění a tím ji tvořím. Otázkou je, zda kantor dokáže odlišit

¹⁷⁴ Mgr. Helena Naňáková, Gymnázium Jihlava

¹⁷⁵ Mrg. Radka Podloucká, Gymnázium Jihlava

hranici, aby nešel do psychologizování nebo do náboženství, což hrozí. Ono to hrozí v jakémkoli předmětu, všude mohou s dětmi manipulovat. I když v prožitkové pedagogice má učitel **větší prostor, aby studenty někam vedl, působí na jejich chění.** Etika učí rozdíl mezi dobrem a zlem a etická výchova tomu dává smysl. **Ale já nejsem ten, abych jim to řekla, kolikrát to sama nevím, teprve to spolu odhalujeme. Já nejsem majitelem klíčů pravdy, kdo jim řekne, jak to má být, ale umožňuji jim (studentům) jim, aby to nastalo.** Vždycky se to pojí s osobností kantora. Jak lze zaručit, aby člověk nepřekročil své hranice? Pokud se kantor drží teoretické etiky, tak je to bezpečné a bezrizikové, drží se autorit a základních faktů. Pokud ale jako učitel chci EtV jako předmět postojový a prožitkový, tak stojím před problémem, že to mohu já nebo skupina zkazit. Je to oboustranně náročné pro učitele i žáka. Je potřeba se učit přijímat žáka, ať je jakýkoli a reflektovat to. Musím vědomě a cíleně svou činnost usměrňovat, abych takto působila. Učitel se musí rozvíjet. **Mé osobní přesvědčení a hodnoty se do výuky promítají a musím se hlídat, abych nepřekročila hranici a EtV se stala psychologií ani filozofií nebo náboženstvím.** Je to otevřený svobodný prostor, laboratoř, prostor pro vyzkoušení. Učitel by měl mít zkušenostní výcvik, aby si ohlídal i podprahové věci.¹⁷⁶

„Otvíráte 13. komnatu žáka a musíte si toho jako učitel být vědom. Výchovný styl EtV by se měli inspirovat všichni pedagogové, protože je to naprosto přirozený přístup k dětem - pedagogický optimismus. Cílem je člověk prosociální, u kterého mám jasno, který nedělá žádné tanečky, neschovává se za nic. Zásadní je opravdovost, ve výchovném stylu R. R. Olivara je opravdovost zásadní, když je učitel falešný, děti to poznají a jenom je to pokrýváje. Učí se pracovat s falší, je to lidský faktor a každý jsme jiní, v tomto je EtV více riziková- **v promítání svých hodnot do výuky. Na učitelích hrozně záleží, co z dětí vyroste. Měli by procházet psychotesty, zda jsou schopni učit a jestli mají takové hodnoty, které je vhodné předávat dětem.** Střetla jsem se jednou s paní učitelkou, která se mě zeptala, proč si myslím, že to, co učím, je dobře. Jak poznám, co je dobře a co špatně. A vy to nepoznáte? Odpověděla jsem jí. Učitel přece jde do toho s tím, že to učí. My je učíme slušnému jednání, empatii k prosociálním chování, které ale člověk nemůže dělat na úkor sama sebe. Někdo si myslí, že vychováváme pokorné, bezmyšlenkovité figurky, ale tak to není. Když se EtV dělá, jak se má, a učitelé jsou vzdělání, tak vychovávají plnohodnotné bytosti, jejichž vzájemné soužití bude re-

¹⁷⁶ PhDr. Linda Taláčková, Gymnázium Jihlava

*lativně ideální. Snažím se hlídat si, abych jim něco nepodsouvala. Určitě o tom nevím. To si myslím, že je důležité, aby měl učitel v sobě nastaveno, že slyší, když ho někdo upozorní, že podsouvá, může to dělat i nevědomky. Učitelé jsou individuality, každý si myslí, že ví nejlíp a ví to správně. Do EtV se v Česku zapojuje hodně věřících lidí, z toho pak vyplývá i to, co oni do toho přinášejí, co se týče např. homosexuality a interrupcí. Já to vnímám jenom jako jejich osobní názory, nepropagovala bych to jako EtV. EtV je úžasná v těchto věcech, já mám svobodomyšlné myšlení, že je každého věc, jak si to zpracuje, otevřeně se se svými studenty o interrupcích bavím a **ponechávám každému právo na vlastní názor.**"¹⁷⁷*

*„Snažím se dbát na etické hodnoty, cíle jsou vytvoření dobrého kolektivu, prosociálnost, asertivita, vytvoření pozitivních vztahů, **vést děti k pochopení toho, co je v životě opravdu důležité.** Osobní přesvědčení se určitě do výuky promítá, dobře vycházet s lidmi, doma i v okolí je důležité, ale současně nezapomínat ani na potřeby sebe sama.“¹⁷⁸*

Učitelé se shodují, že se jejich hodnoty, postoje a přesvědčení promítají do výuky, a mají tak vliv na žákovy hodnoty, postoje a přesvědčení. Zároveň však tvrdí, že samy nic nepodsouvají, což mi připadá jako protimluv. Jak mohu promítat své přesvědčení a současně nepodsouvat, když má někdo jiný názor. Žáci jsou vedeni k tomu, co je v životě skutečně důležité (podle učitele), na učiteli záleží, co z žáka vyroste, cílem je změna postojů žáka. To je na straně jedné. Na straně druhé je snaha bránit se manipulování s dětmi, podsouvání, ponechávání každému práva na názor. Nepřekročit hranici k filosofii, psychologii nebo náboženství, akceptovat to, že má někdo odlišné hodnoty.

Jak těmto rozporuplným informacím rozumět? Vést ke změně postoje, když má každý právo, aby si ten původní ponechal? Ukázat, co je v životě opravdu důležité a nemanipulovat? Respondentky potvrzují mou hypotézu, že se osobní přesvědčení učitele promítá do výuky ve formě hodnot a postojů, o kterých se pedagog domnívá, že jsou správné a měly by být předány. Takto může být paradoxně předávána i hodnota, kterou je úcta k hodnotám ostatních, „toleruji odlišné názory jiných“. Konečná podoba výuky záleží na osobnosti učitele, který sebe vnímá jako nositele určení směru, k čemu a jak děti povede. Aby zdravily, na chodbě byl pořádek, nebo také, že antikoncepce je veskrze negativní. Pakliže k sobě přistupuje nekriticky,

¹⁷⁷ PaedDr. Bc. Květa Trčková, ZŠ Jílové u Prahy

¹⁷⁸ Mgr. Pýchová Eva, Gymnázium Dr. Emila Holuba, Holice

nezkoumá vlastní názory a postoje, zda mají univerzální platnost, pravděpodobně se dříve nebo později manipulace dopustí. Jestliže si je učitel vědom svých hranic, kriticky nahlíží vlastní postoje a hodnoty, považuje je za jedny z možných, za rovnocenné s odlišnými postoji, pravděpodobnost manipulace se zmenšuje. Nikdy ale zcela nemizí. EtV se proti jiným předmětům odlišuje v zásadní věci, zachycuje totiž žáka v momentě, kdy je „otevřený“ a tudíž i zranitelný. Tím mám na mysli stav, kdy existuje mezi žákem a učitelem téměř symetrický vztah, daný neformální atmosférou a specifickým výchovným stylem, žák učiteli důvěřuje. V tu chvíli záleží jen na vyzrálosti osobnosti pedagoga, jak zvládne situaci, aniž by žákovi podsunul nějaký ze svých postojů k nekritickému přijetí. Šance, že obdobný moment nastane při výuce algebry, je nesrovnatelně nižší.

Výběr dalšího vzdělávání a učebnic se do výuky promítá také. Všechny respondentky prošly kurzy, čerpají ze stejných materiálů, vycházejí z konceptu EtV jako výchovy k prosociálnosti R. R. Olivara. V tuto chvíli je tento koncept zdaleka nejpropracovanější. Vzdělání v etice jako filosofické disciplíně v tomto pojetí roli nehraje, není považováno za nezbytné. Pedagog, který prošel kurzem EtV uchopí předmět jako nástroj, jak naučit žáky, aby se chovali mravně.

Závěrem výzkumu:

Vracím-li se k hypotéze výzkumu (Osobní přesvědčení učitele Etické výchovy se promítá do podoby vlastní výuky Etické výchovy prostřednictvím učitelovy volby dalšího vzdělávání v Etické výchově, stanovování cílů, jichž chce výukou Etické výchovy u studentů dosáhnout, jakožto i volbou materiálů, z nichž při výuce Etické výchovy vychází), konstatuji, že výzkum jednoznačně nepotvrdil existenci kauzálního vztahu mezi osobním přesvědčením učitele a výběrem dalšího vzdělávání v EtV. Problém je ve slově „výběr“, protože prakticky není z čeho vybírat. Pokud se učitel rozhodne EtV podle RVP vyučovat, s největší pravděpodobností sáhne po kurzech EF ČR. Na druhou stranu jsme získala poznatky, že nepřijímají některé prezentované hodnoty EF ČR nekriticky a konečná podoba výuky je dána jejich vnitřní vnitřním ustrojením. Výběr učebnic je v tuto chvíli relativně pestrý, tam už o korelaci s osobním přesvědčením uvažovat můžeme.

Učitelé EtV jsou nadšenci. Jsou to lidé přesvědčení o smysluplnosti a správnosti EtV, pedagogové, kterým je odcizený vztah mezi učitelem a žákem, daný frontální výukou,

v přístupu k žákovi na překážku. EtV je jejich odpovědí na stav, který považují za nevyhovující a současně i nástrojem změny.

10. ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem se věnovala předmětu Etická výchova v České republice. Koncept, který je průběžně školami implementován, jsem zasadila do evropského kontextu a porovnávala s některými zahraničními zkušenostmi. Vyhledávala jsem možnosti vzdělávání pedagogů v tomto oboru a pojmenovala rozdíly v pojetí. Zkoumala jsem i podkladové a podpůrné texty, které jsou v České republice k dispozici. I zde jsem podrobila zkoumání pasáže, které se vztahují k rozkolísaným hodnotám v dnešní postmoderní společnosti. Odvážuji se tvrdit, že v této teoretické části jsem cíl splnila a zjištěné informace strukturovaně vysvětlila.

Dále jsem si kladla za cíl výzkumnou metodou polostandardizovaného rozhovoru zjistit osobní motivace vzorku vybraných pedagogů, hlavně však odpověď na otázku, zda se osobní přesvědčení a hodnotové postoje promítají do jejich výuky etické výchovy. Konstatuji a z odpovědí respondentek soudím, že jejich osobní přesvědčení se do výuky promítá, na druhou stranu jsou si vědomy s tím spojených úskalí a podle jejich vlastních slov dělají vše pro to, aby v citlivých tématech zůstaly hodnotově neutrální.

Z rozhovorů jsem také mohla vyrozumět, že se myšlenkoví architekti konceptu etické výchovy v průběhu zavádění předmětu do škol postupně vypořádávali s námitkami a kritikou, která vůči tomuto pojetí byla vznesena. V roce 2011 se v závazných materiálech objevovaly snahy o hodnotové sjednocení společnosti, dnes proškolené učitelky tvrdí, že nic nepředkládají jako jednoznačný fakt, že jen vytvářejí prostor pro diskuzi. K posunu došlo přinejmenším tím, že se v kurzech pro pedagogy výrazy o hodnotové neutralitě často vyskytují a učitelé jsou připravováni mimo jiné i argumentačně, aby dotazům uměli věcně čelit. Přinejmenším tím, že se v kurzech pro pedagogy výrazy o hodnotové neutralitě často vyskytují a učitelé jsou připravováni mimo jiné i argumentačně, aby dotazům uměli věcně čelit.

V rámci této práce nejsem ovšem schopna určit, do jaké míry je hodnotová neutralita jen verbálním pojmem a jaká je skutečnost při výuce. Konstatuji a z odpovědí respondentek soudím, že jejich osobní přesvědčení se do výuky promítá, na druhou stranu jsou si vědomy s tím spojených úskalí a podle jejich vlastních slov dělají vše pro to, aby v citlivých tématech zůstaly hodnotově neutrální. Došla jsem také k názoru, že při konkrétní výuce si učitelé koncept přizpůsobí sami sobě, obzvláště v případě, kdy mají jiný světonázor, než jim byl

v kurzech předkládán a kdy nesdílejí jeho univerzální platnost. Přirozeně se tím brání situaci, kdy by se mohli dostat do vnitřního konfliktu.

Ze své práce na tomto textu si odnáším dojem, že výchova k prosociálnosti je potřebná. Záměrně užívám původního názvu R. R. Olivara, protože se skutečně jedná o nácvik prosociálních dovedností spíše, než o filosofické zvažování a morální argumentování, které by předmět Etická výchova neměl postrádat. Výcvik, byť pojatý prožitkově, není přímou cestou k osvojení si umu etických hodnotových reflexí, jejichž základem je schopnost samostatného úsudku a dovednost podrobit kritickému zkoumání třeba i morální pravidla sama. Domnívám se, že pokud chce pedagog překračovat tenkou linii mezi výchovou k prosociálnosti a etickou výchovou, neobejde se bez znalostí etiky – filosofické disciplíny.

Nerada bych tím jakkoli naznačila, že by mělo úsilí a nadšení pedagogů předmětu Etická výchova přijít nazmar. Jsou vedeni přirozenou a lidskou potřebou učitele být žákovi blíže, vystoupit z frontální odcizené výuky do partnerského prostoru dvou lidí. Jsem přesvědčena o smysluplnosti jejich počínání a efektivním dopadu na chování žáky, byť to znamená jen skutečnost, že začne zdravit.

11. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Důstojně a radostně: příspěvek k lidskoprávnímu, občanskému a etickému vzdělávání. Editor Zuzana Svobodová. Středokluky: Zdeněk Susa, 2012, 158 s. ISBN 978-80-86057-75-0.

Etika v průřezových tématech pro 5. a 6. ročník ZŠ. Editor Věra Krejčová. V Praze: Mutabene, 2010, 174 s. ISBN 978-80-86745-28-2.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník.* Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, 774 s. ISBN 80-717-8303-X.

HAVLÍKOVÁ, Dagmar, Blanka DRÁBKOVÁ a Jiří VYMĚTAL. *Etická výchova: pracovní učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií.* 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2013, 80 s. ISBN 978-807-2389-933.

HAVLÍKOVÁ, Dagmar a Blanka DRÁBKOVÁ. *Etická výchova: příručka učitele pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií.* 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2013, 56 s. ISBN 978-807-2389-940.

HEJDOVÁ, Ludmila. K etické výchově na ZŠ. 2011. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta,

HONZÍRKOVÁ, Kristina. Etická výchova, její náboženské a sekulární pojetí [online]. 2011 [cit. 2014-05-19]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Milan Klapetek. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/172035/pedf_m_a2/>.

JEŽKOVÁ, Věra. *Školní vzdělávání: zahraniční trendy a inspirace.* Vyd. 1. Editor David Greger. Praha: Karolinum, 2007, 266 s. ISBN 80-246-1313-1.

K etické výchově. Editor Zuzana Svobodová. Praha: Karez, 2011, 97 s. ISBN 978-80-905117-0-5.

KORIM, Vojtech. *Premeny etickej výchovy v európskom kontexte.* 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2008, 257 s. ISBN 978-80-8083-661-0.

KRAMPOTOVÁ, Milada. *Etická výchova* [online]. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012. 78 s. Vedoucí práce Vojtěch Eliáš.

KUČEROVÁ, Stanislava. *Obecné základy mravní výchovy.* Brno: Masarykova univerzita, 1992. ISBN 80-210-0183-6.

- KYRIACOU, Chris. *Klíčové dovednosti učitele: cesty k lepšímu vyučování*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2008, 155 s. Pedagogická praxe. ISBN 978-807-3674-342.
- LENCZ, Ladislav a Eva IVANOVÁ. *Etická výchova: metodický materiál*. 1. vyd. Praha: Luxpress, 2003, 115 s. ISBN 80-713-0107-8.
- NOVÁKOVÁ, M., et al. *Učíme etickou výchovu : Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. Praha : Luxpress, 2009. 131 s. ISBN 978-80-7130-143-1.
- PELIKÁN, Jiří. *Hledání těžiště výchovy*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2007, 175 s. ISBN 978-802-4612-652.
- Profesní etika pedagogů a mravní výchova žáků*. Editor Pavel Vacek, Eva Švarcová. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005, 75 s. ISBN 80-704-1343-3.
- ROZUM, František. *Zavádění etické výchovy na druhý stupeň české základní školy*. Č. Bud., 2012. rigorózní práce (PhDr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Pedagogická fakulta
- SVOBODOVÁ, Monika, Jitka LUNEROVÁ a Radim ŠTĚRBA. *Etická výchova: pro 2. stupeň ZŠ*. 1. vyd. Brno: Edika, 2013, 80 s. ISBN 978-802-6603-849.
- SYSLOVÁ, Jitka. *Hodnotová východiska etické výchovy a jejich konfrontace s hodnotovou orientací mladé generace* [online]. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2011. 58 s. Vedoucí práce Anežka Misauerová.
- ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- THOMPSON, Mel. *Přehled etiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, 167 s. ISBN 80-717-8806-6.
- VACEK, Pavel. *Rozvoj morálního vědomí žáků: metodické náměty k realizaci průřezových témat*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 126 s. ISBN 978-807-3673-864.
- Profesní etika pedagogů a mravní výchova žáků*. Editor Pavel Vacek, Eva Švarcová. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005, 75 s. ISBN 80-704-1343-3.
- VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, 121 s. ISBN 978-80-7435-051-1.
- ZOLLER MORF, Eva. *Učíme děti ptát se a přemýšlet: metody a aktivity k rozvoji myšlení i kultivaci osobnosti dětí*. Vyd. 1. Překlad Stanislava Jindrová. Praha: Portál, 2012, 92 s. ISBN 978-802-6200-963.

Internetové zdroje

MŠMT [online]. [cit.2014-05-17].

Dostupné

z: http://www.msmt.cz/uploads/Vyhlaseni_poradi_uspesnosti_projektu_v_RP_EtV_2014.pdf

Etické fórum [online]. [cit. 2014-05-17].

Dostupné z: <http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/skoly>

Jabok [online]. [cit. 2014-05-09].

Dostupné z: <http://www.jabok.cz/kurzy/planovani-predmetu-eticka-vychova>

Teologická fakulta Jihočeské univerzity [online]. [cit. 2014-05-06].

Dostupné z: <http://www.tf.jcu.cz/katedry/pednov/osoby/svobodova/vyuka>

Kabinet Etické výchovy [online]. [cit. 2014-05-05].

Dostupné z: <http://loxias.uhk.cz/kpp/kev/>

Etické fórum ČR [online]. [cit. 2014-05-05].

Dostupné z: <http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/kurzy/20140426>

Srov. Sít křesťanských učitelů [online]. [cit. 2014-05-05]. Dostupné z:

<http://www.situcitelu.cz/?p=41>

System Rubicon [online]. [cit. 2014-05-19].

Dostupné z: <http://www.systemrubikon.cz/homepage.php>

P4c [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: http://www.p4c.cz/repository/lipmanova-filosofie-pro-deti_4c826993a0f15.pdf

Tfjcu [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.tf.jcu.cz/getfile/50106fb23734a998>

NIDV [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.nidv.cz/cs/projekty/projekty-esf/eticka-vychova-a-ucebnice/podrobne-o-projektu.ep/>

NIDV [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.nidv.cz/cs/projekty/projekty-esf/eticka-vychova-a-ucebnice/podrobne-o-projektu.ep/>

Esfcz.cz [online]. [cit. 2014-04-30].

Dostupné z: <http://www.esfcz.cz/07-13/opvk>

Filosofie pro děti [online]. [cit. 2014-05-15]. Dostupné

z: <http://www.p4c.cz/index.php?s=vzdelavani>

Rotary [online]. [cit. 2014-05-14]. Dostupné z:

http://www.rotary2240.org/admin/documents/ybiscz0126/refDocuments/files/document_122.pdf

Etická výchova [online]. [cit. 2014-04-29]. Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/ops/onas/>

Rudolf Kohoutek [online]. [cit. 2014-05-19].

Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1404/charakter-a-moralni-rozvoj-osobnosti>

DRABINA, D. Etická výchova, o.p.s. In: *Řízení školy* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/ops/files/EV-ops-v-Rizeni-skoly.pdf>

REHÁK, A. Slovensko: Povinné náboženstvo porušuje ľudské práva. In: *Britské listy* [online]. [cit. 2014-05-15].

Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/ops/files/EV-ops-v-Rizeni-skoly.pdf>